

37
245

stikls.

Latviešu skolu darbinieki

Sakopojis A. Vičs

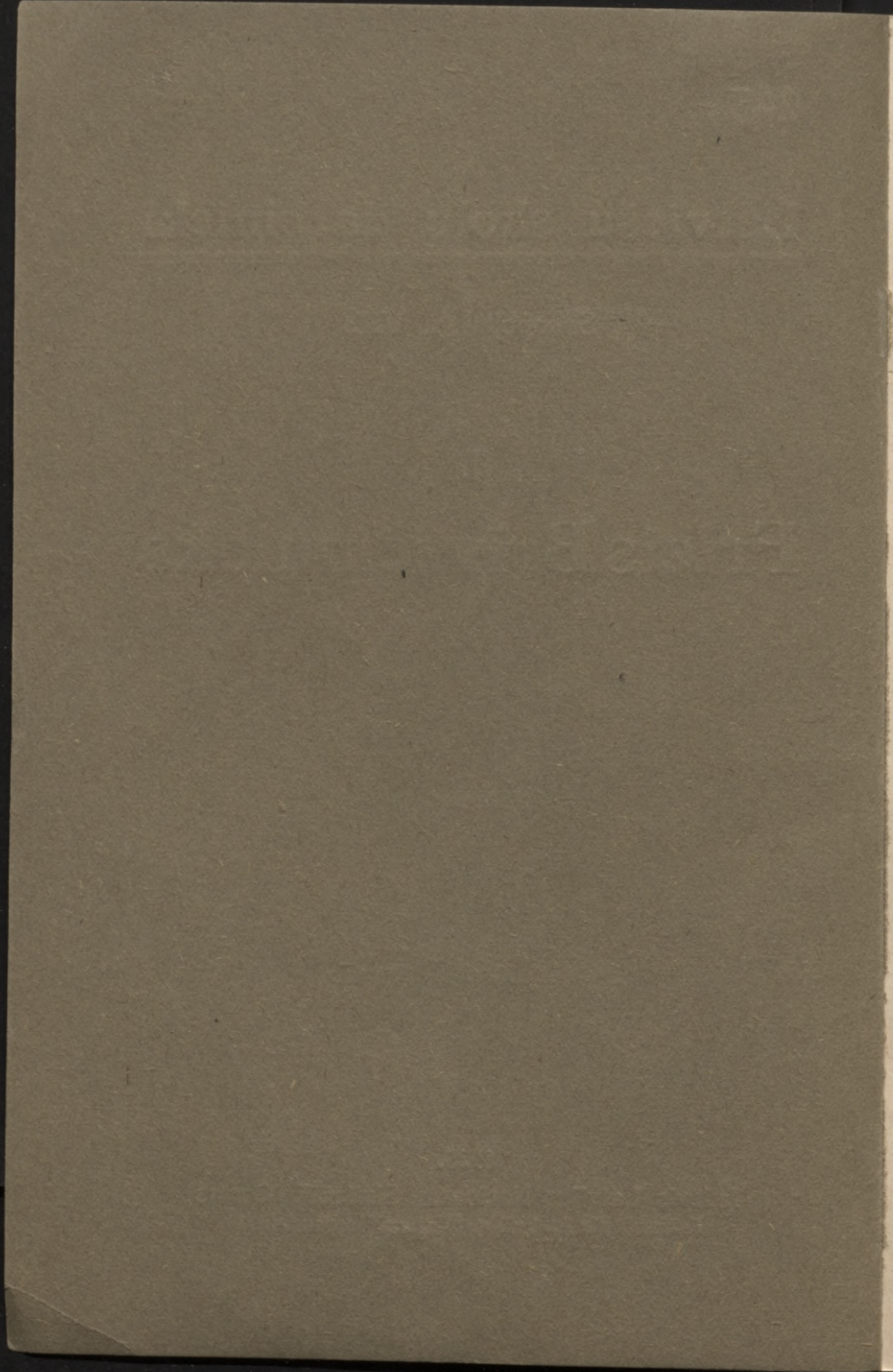
I.

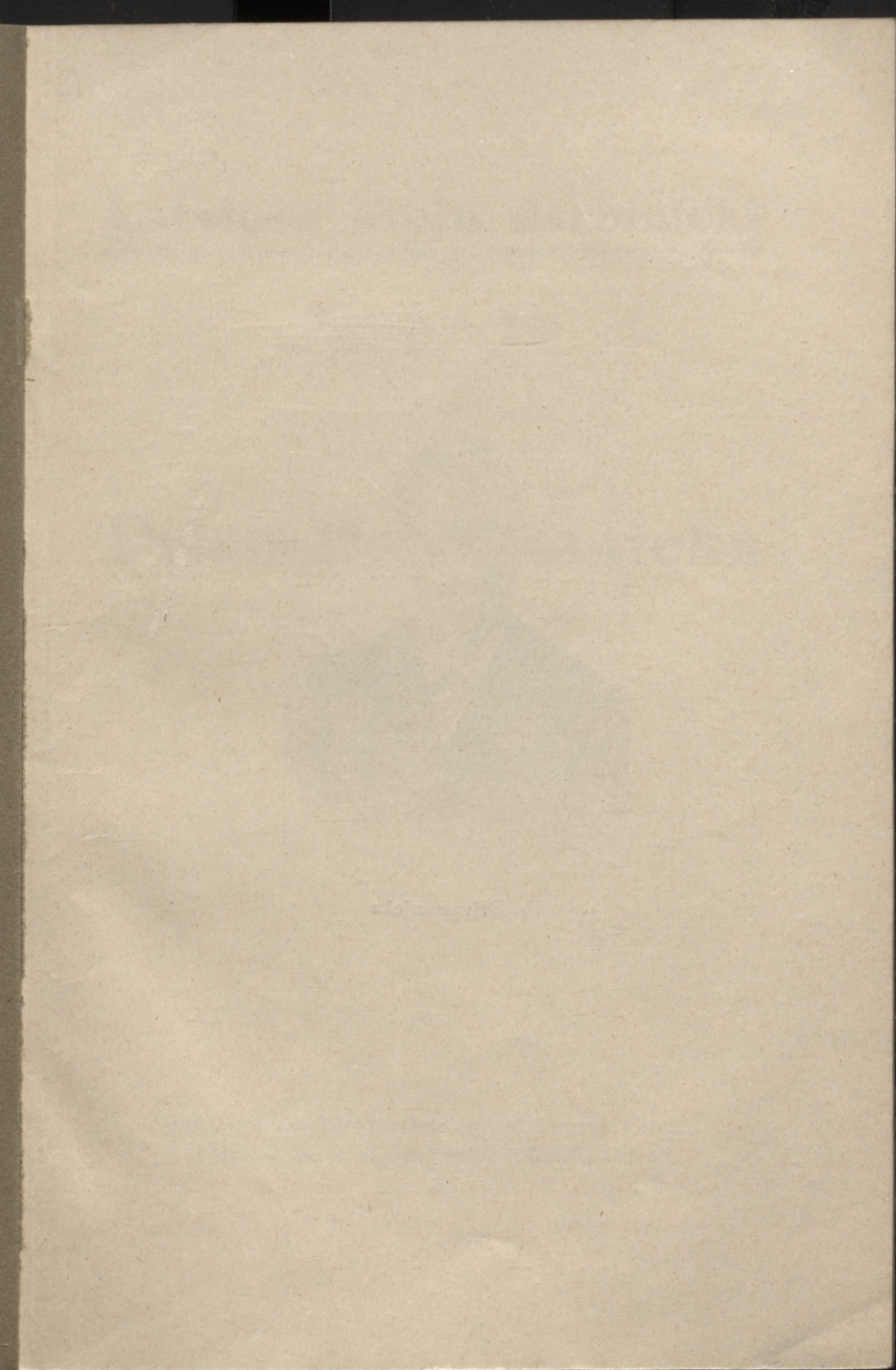
Fricis Brīvzemnieks

1925.

Izdevis Latvijas Nacionālo Skolotāju Centrs
Krājumā pie A. Gulbja, Krišjāņa Barona ielā 14

28

Fr. Brīvzemnieks

L. ³⁷/₂₄₅

L/37

Latviešu skolu darbinieki

Sakopojis A. Vičs

I.

Fricis Brīvzemnieks

1925.

Izdevis Latvijas Nacionālo Skolotāju Centrs
Krājumā pie A. Gulbja, Krišjāņa Barona ielā 14

Spiestuve «Latvija»
Rīgā, Merķeļa ielā 15

~~2f 10-228v~~ ✓

L. V. B.
In. ~~163.272~~ ✓

2368906030

Satura rādītājs.

A. Vičs. Fricis Brīvēzēniēks	5
T. Zeiferts. Marijas Dzirnāvu ielā Nr. 8. . .	23
Doc. J. Velme. Kāds Brīvēzēniēks uzglā- bājiēs manā atmiņā	29
J. Cīrulis. Atmiņas par Fr. Brīvēzēniēku . .	33
Vold. Zālītis	41
A. Bandrevičs. Atmiņas par Fr. Brīvēzē- niēku	44
J. Mišņiņš. Brīvēzēniēka piemiņai	45

Priekšvārdi.

Latvijas Nacionālo Skolotāju Centra valde ar šo grāmatiņu iesāk izdot īpašu rakstu seriju «Latviešu skolu darbinieki».

Ir nodomāts turpmāk katra redzamāka, mūžībā aizgājušā, skolu darbinieka piemiņas godināšanai sarīkot vienu vakaru, kurā varētu aplūkot attiecīgā darbinieka dzīvi un darbību, pastāstīt par viņu atmiņas, izstādīt darbus u. t. t. Šādos vakaros iegūto materiālu pēc tam sakoposim grāmatiņās.

Vienu šādu piemiņas vakaru, — par Fr. Brīvzemnieku, Latv. Nac. Skolot. Centra valde jau sarīkoja, un šī grāmatiņa ir pieminētā vakara ieguvums.

Fricis Brīvzemnieks

Fricis Brīvzemnieks ir izcilus darbinieks mūsu skolu vēsturē. Kā Kronvaldu Atis savā laikā prata sajūsmināt mūsu tautskolotāju saimi, tā Fr. Brīvzemnieks zināja, kas un kā darāms, lai nacionalā sajūsmā jau agrāk iedegušies skolotāji spētu smagajā pārkrievošanas laikā uzturēt dzīvu savas tautas mīlestību, nepagurt cīņā ar krievu činovnieku garu un, galvenais, pasargāt un izaudzināt mūsu bērnus par savas tautas darbīgiem locekļiem. Ja Kronvalda darbībā mēs redzam spilgtus uzliesmojumus, triumfa gājienus Rīgas latv. biedrības telpās, nevaldāmus, bet skautus disputus ar J. Cimzi, Bīlensteinu, tad pie Fr. Brīvzemnieka mēs novērojam turpretim klusu, apsvērtu skolu politika rīcību. Klusībā Fr. Brīvzemnieks gatavojās cīņām, bez trokšņa devās pašā cīņā un klusībā ar saviem tuvākiem draugiem apsprieda cīņu panākumus, taisīja jaunus plānus. Un vienmēr, kamēr Fr. Brīvzemnieks atradās tautskolu inspektora amatā, viņš stāvēja nomodā par latviešu tautskolu, sargāja viņu no pārkrieivināšanas smacējošā gaisa.

Šai darbībā meklējami arī Fr. Brīvzemnieka vislielākie nopelni.

Fr. Brīvzemnieks dzimis 20. okt. (v. st.) — 1. nov. (j. st.) 1846. gadā Rokaišos, pie Aizputes. Viņa tēvs Jēkabs Treulands — latvietis — dzimis 1820. gadā kā Blendienas (Kazdangā) vakara vienīgais dēls. Jēkabs Treulands bija rēdnieks ar «cunftes

meistara» tiesībām, pie kam ilgāku laiku pat bija sava amata vecākais (eltermānis) Aizputē. Jēkaba sieva ir vāciete — Julie Haak. Tā tad Fricis Treulands-Brīvzemnieks dzimis un audzis tā laika cik necik labākos apstākļos un nevis tumšā nabadzīgā zemnieku būdīnā. Fr. Brīvzemnieka vecākus, varbūt, jau varam pieskaitīt pie tā laika inteligentu aprindām.

Kādā garā Frici būtu izaudzinājusi viņa māte, vāciete, grūti pareģot, bet savam dēļnam viņa tomēr, bez šaubām, deva arī savas vācu asinis. Tā te apvienojās latvieša censonā, no dabas apdāvināta, garīgi un fiziski stipra vīra spēki, ar vācu sievietes kultureli smalkākiem garīgiem pavedieniem. Fr. Brīvzemnieks savā dzīvē arī rāda šo iedzimto — viņa priekšteču apvienoto garīgo strukturu. Fr. Brīvzemnieka tēvs, lai gan savā ģimenē, ne tikai pirmās, bet arī otrās sievas laikā, biežāki sarunājās vācu, nekā latviešu valodā, tomēr karsti mīlēja savu tautu un jo dziļi juta līdzī latviešu tautai priekos un bēdās. Šinī ziņā Fr. Brīvzemnieka tēvs ir sava laika raksturīga parādība: neaizmirst, nenoliedz savu tautu, kauču gan jau no viņas izaudzis ārā un ir radusies iespēja saaugt kopā ar vācu ļaudīm. Tādus vīrus mēs šinī pat laikmetā sastopam daudzos Latvijas novados. Šie vīri ir mūsu pirmās inteligences īstie audzinātāji, mostošās tautas pirmie pumpuri un ziedi. Viņi, kā nojaušams, jau tic, ka latviešu tauta būs reiz brīva un kultureli patstāvīga. A. Līventāls šo ticību apdzied pantā:

«Pēc simts gadiem latvju dziesmas
Augstā pulkā skandinās,
Citas tautas sveicinās
Apskaidrotā prāta liesmas...»

Ja mūsu pirmiem tā laika darbiniekiem, kuŗi bija pacēlušies ārā no zemnieku kārtas un tā radījuši jau kauču vēl plānīgu virsslāni, nebūtu ticības tautas nākotnei, tad viņi arī viegli saplūstu kopā ar vāciem, — ko arī kāda daļa šaubīgāko un neticīgāko izdarīja.

Fr. Brīvzemnieka tēvs, Līventāls u. t. t., pie šiem neticīgiem nepiederēja.

Fr. Brīvzemnieka bērnības dienas bija diezgan raibas, jo viņa tēvu un piederīgos piemeklēja dažādas likstas un neizdevības dzīvē un darbos. Vienā ziņā mazam Fricim tomēr bija laime, — pamāte (tēvs drīz vien apprecēja otru sievu) mīlēja viņu kā pašas bērnu. Un Fricis arī bijis rātns, paklausīgs un centīgs zēns. Lasīt viņš iemācās no piederīgiem un bez sevišķas grūtības. Kad lasīšanas «māksla» rokā, Fricis devies uz lauku pie strādniekiem, kuriem lasījis priekšā dažādus rakstus. Arī pirmā skolā, pie «skolmeistera» Valdenberga, Rokaižu muižā, Fricis ir labākais skolnieks. Zēna godīgums un centīgums pamudina vecākus rūpēties par dēla tālākizglītību, kas notiek Aizputes apriņķa skolā, kurū vadīja inspektors Kehlers. Mācības valoda, saprotams, te vācu. Fricis atkal stāv čaklāko skolēnu rindās un insp. Kehlers savu skolēnu vilktin vilka uz augšu. Lai gan Friča tēvam sirsniņi gribējās redzēt dēlu «augstākās skolās» ejot, tomēr makā radās robs pēc roba, uz nāca pat trūkums un tika nolemts Frici no skolas izņemt un mācīt amatā (par rēdnieku). Kad inspektors Kehlers to dabūja zināt, viņš Friča tēvu krietni sarāja un pateica: «Es jums nemaz neprasišu, — viņš vēl turpinās nākt skolā!» Fricis pēc tam dabūja brīvskolu. Kehlers zēnam, kopā ar saviem dēliem, pat ārpusstundām pasniedz latīņu valodu un matematiku. Tā Fr. Brīvzemniekam laimīgi un sekmīgi izdodas pabeigt Aizputes apriņķa skolas kursu.

Tagad jauneklis stāv itin kā uz krustceļiem. Laba pamatizglītība, kādu deva tā laika apriņķa skolas, atvēra vārtus uz dažādiem šai izglītībai piemērotiem amatiem; šī izglītība savukārt jaunekli mudināja meklēt ceļus tālāizglītībai; tēvs domāja praktiskā virzienā, — vai nevarētu dēlam pāvirzīt mūža gaitu pa tirgotāju aprindām un ar šo nolūku pat jau nolēma Frici sūtīt uz Jelgavu. Un, kas zin, kādi plāni un karstas vēlēšanās vēl nedzima garīgi spirtā zēna fantāzijā. Mums ir zināms, ka visi tā laika mūsu censoņi,

augdami šauros apstākļos, tomēr sev sprauduši tālas stīgas pretīm labākai nākotnei. Tā tas, bez šaubām, bijis arī pie Fr. Brīvzemnieka.

Bet notiek atkal kāds starpgadījums: Fricis saslimst ar tifu. Niknā slimība ļoti novārdzina jau tā vārgo organismu, bet liktenis saudzē latviešu tautai šo jaunekli, — nāvei viņš vēl nav lemts.

Pēc grūtās slimības Fricim labi jāatspīrgst un līdz ar to, vai nu izzūd, vai apstājas dažādas domas par turpmākām dzīves gaitām.

Bet tad nāk kāds jauns ierosinājums. Fricis lasa «Pēterburgas Avīzes» un viņās atrod ziņu, ka Gorķu mērniecības skolā centīgi jaunekļi var iestāties kā kroņa stipendiāti. Jaunekļa prāts sāk strādāt jaunā virzienā: jāturpina izglītība. Un tā kā Gorķu skolai praktiskas arodskolas virziens, tad arī tēvs, rādās, daudz nepretojas, bet izvadīdams dēlu tajā ceļā, esot teicis: «Dēls, ja tēv grūti klājas, tad tu zini, kur tev tēva mājas un kas tevī sagaidīs...» Šos tēva vārdus Fr. Brīvzemnieks atminējies visā savā mūžā, bet tāļu, svešu ceļu ejot tēva mīlestībā izteiktie ceļa vārdi, saprotams, varēja jaunekli ļoti stiprināt, jo arī svešumā viņš zināja, ka, ja liktenīgā ciņā par nākotni pakluptu, ir tomēr viena māja, kurās var gūt atpūtu tālākām ciņām. Te mēs redzam daudzu mūsu censonu vecāku mīlestībā līdzdoto garīgo spēku. Šis spēks bija vērtīgāks, ka spožie naudas gabali, vai papilnam locītā ceļa soma.

Fr. Brīvzemnieks 1864. gadā iestājās Gorķu mērniecības skolā, nolikdams labu eksamenu, kurš viņam tūdaļ piešķīra tiesību saņemt 10 rubļu mēnesī lielu kroņa stipendiju. Ar šo zumu vajadzēja aizmaksāt par dzīvokli, uzturu un grāmatām, bet daļa bija jāatlicina arī apģērbam. Cik zināms, Fr. Brīvzemnieks Gorķos dzīvojis visai taupīgi, pat trūcīgi, jo dažreiz pietrūcis naudas pusdienām un Fricis pat izlietojis iespēju uz dažām dienām ierakstīties skolas slimnīcā, lai atpūtinātu novārgušo miesu. Mācības tomēr veicās labi, un pēc trim gadiem Fr. Brīvzemnieks visai sekmīgi nobeidz skolas kursu, saņemdam

kā atzinības balvu no skolas skaistu mērišanas aparatu (astrolobiju). Tagad izglītībā sasniegti praktiski un noteikti rezultāti un kā kroņa stipendiatam arī vieta, lai nu kurā malā, bet nodrošināta. Tagad jauneklis varēs droši nostāties uz savām kājām. Arī tēvs tagad priecīgs un pat lepns par dēla gūtiem panākumiem.

Bet Fr. Brīvzemnieks, tāpat kā viņa laika biedri Kr. Valdemārs, Kr. Barons u. c., arī šoreiz neapstājas uz vietas, bet sprauž sev vēl tālākas izglītības ceļu: viņš nolemj doties uz Pēterburgu, lai iestātos kalnu institūtā. Bet šoreiz jaunekli piemeklē neizdevība: vietu trūkuma dēļ viņu institūtā neuzņēma. Nu atlika apmierināties ar iegūto izglītību, lai, varbūt, vēlāk domātu par tālākizglītību.

Fr. Brīvzemniekam bija vispirms jāpilda savs pienākums, — par saņemto stipendiju jāiestājas kādā domeņu valdē mērnieka amatā. Fr. Brīvzemnieks ar gudru ziņu izvēlas Maskavu, kurā pēc «Pēterburgas Avīžu» apstāšanās, sevī pulcināja vairākus atklātības darbā pazīstamus latviešus, ar Kr. Valdemāru priekšgalā. Brīvzemnieks garīgi sajūt, ka tieši Maskava var dot viņam tālāko centienu saturu. Un viņš šinī ziņā nepievilās: Maskavā, kopā ar Kr. Valdemāru, Kr. Baronu, Velmi u. c. pavadītais darba laiks pacēla Brīvzemnieku mūsu tā laika redzamāko darbinieku pirmajās rindās. Maskavas latviešu kolonijā Fr. Brīvzemnieks ieņem zināmā mērā vadošu lomu un kad 1887. gadā Br. Maskavu atstāj, «maskavieši» sajūt savās rindās lielu robu. J. Kriškāns 20. sept. 1887. g. rakstītā vēstulē apliecina sekošo: «Ar jūsu aizbraukšanu, aizbrauca arī mums, kas mēs Maskavā palikām, viens ļoti mīļš ceļš, un proti, ceļš uz Нижній Лѣсной (Tur bija Br. dzīvoklis). Kamēr vēl nebija visai salasījušies, kamēr vēl ziemas sezona nebija iesākusies, tamēr to mazāk sajūtām, bet tagad... Ir jau gan pie kā noiet, bet tas nav tas, kas bija — jūsu vieta paliek tukša, to visi sajūt un saka...»

1867. gada rudenī Fr. Brīvzemnieks ierodas Maskavā un darbojas še līdz 1887. gadam. Šie, mazliet

vairāk kā 20 gadi darbības, Maskavā izpaudās divos galvenos darbības virzienos. Pirmais — darbošanās pie Maskavas krievu laikrakstiem, kuŗos Brīvēzēznīeks aplūkoja latviešu dzīvi, apstākļus, vācu un latviešu attiecības savā starpā, kā arī aizrādīja uz vēlamām pārgrozībām Baltijas skolās, agrarlietās un savstarpējās tiesiskās attiecībās. Daudzi Fr. Brīvēzēznīeka raksti ievietoti Katkova „Московскія Вѣдомости“ (1868.—1887.), īpaši šīs avīzes svētdienas pielikumā „Современная Лѣтопись“. Otrs krievu laikraksts ir Aksakova „Русь“ (1881. līdz 1886.), kuŗā atrodami daudzi raksti ar parakstu Б. Θ. — tie pieder Fr. Brīvēzēznīekam. Visos šos rakstos lielā mērā atspoguļojas ta laika dzīves apstākļi Baltijā, — Vidzemē un Kurzemē. Brīvēzēznīeks viņos uzstājas gan kā vāciešu apsūdzētājs — prokurors, gan kā latviešu tiesību sargātājs — aizstāvis. Baltijas vācieši arī pēc zemnieku — latviešu brīvlaišanas bija pratuši sevīm paglabāt vecās privilēģijas, kuŗas tiem stingri nodrošināja krievu cari un valdība gan likumdošanas, gan dažādu rīkojumu kārtībā. Pamatojoties uz to, vācu muižniecība prata ņemt sev netikai to, ko tai deva likuma burts, bet arī visu iztulkoja tā, kā bija paraduši darīt savas valdīšanas gadu simteņos. Kādā sadzīves nozarē vēriģa acs arī neieskatījās, — visur bija redzama vācu varas un valdīšanas nesaudzīģas pazīmes. Te nāca Brīvēzēznīeks un iztīrzāja pa dziedīģam, atklāja pa gabaliģam, šo veco Baltijas vāciešu, īpaši muiģnieku, varas kāri latviešus joproģām turēt savu privilēģiju ciešā atmosferā. No otras puses Fr. Brīvēzēznīeks šos pašos rakstos aprāda pamodušās latviešu tautas centienus, kuŗi visnotaģ iziet uz savas materialās un cilveģiskās eksistences nodrošināšanu, lai pēc tam varētu arī kultūrelā darbā parādīt savas spēģas. Ja latvieši šini ziģā vēl nebija ko redzamu devuši, tad tur vainojami tie apstākģi, kuŗos viņus turēja vācu muiģniecība. Brīvēzēznīeks nepiemīrsa, aizrādīt uz, jau tanī laikā, stipri pamodušos latviešu tautas apziģu, kuŗa bieģi

vien izpaudās saucienā: «Nost no vācu varas!» Bet tanī pašā laikā latviešiem bija nepieciešams uz ko neko atbalstīties. Un tie bija krievu slavofīli, kuri šinī laikmetā lielā mērā iespaidoja arī valdības darbību. Varbūt, ka Kr. Valdemārs un Fr. Brīvzemnieks slavofīļiem un krievu valdībai vispāri pārāk daudz uzticējās, sagaidīja vairāk, kā galu galā guva, bet vispāri mūsu atmodas laikmeta darbiniekiem taču vajadzēja meklēt kādu realu spēku, kas iesit robus vācu sengadu privileģijās, lai tad vēlāk, kad šī īpatnējo privileģiju siena būs sagrauta, varētu domāt par tiesiski cīk necīk vienlīdzīgāku attiecību nodibināšanu Baltijas tautu starpā. Latviešu tauta pati par sevi vien vēl nebija spējīga lauzt šīs privileģijas un tādēļ mūsu tautas vadoņi strādā itin kā vienkopus ar slavofīļiem, kas latviešus uzlūkoja kā senās slāvu tautas ciltisbrāļus, kurus gan vēlāk, redzams, gribēja ieplūdināt «lielajā slāvu jūrā».

Fr. Brīvzemnieka krievu avižu rakstu iespaids bija ļoti liels, jo viņos krievu inteliģence un arī valdības vīri pirmoreizi novēroja Baltijas apstākļus citā apgaismojumā, nekā līdz tam. Vācu muižniecība par šiem rakstiem ļoti uztraucās, meklēja pat līdzekļus, kā rakstu nezināmo autoru apklusināt, iesūtīja pret rakstus, sūdzējās pie Maskavas gubernatora, vai iekšlietu ministra. Bet viss tas samērā maz līdzēja. No Rīgas, pat no laukiem, Maskavā nokļuva arvienu jauni materiāli, kurus Fr. Brīvzemniekam piegādāja viņa draugi un domu biedri, un Maskavas laikraksti joprojām pauda vēstis par Baltijas muižniecības varas, pat varmācības darbiem. Bet mums jāuzsver vēl viena lieta, — Brīvzemnieks savos rakstos vienmēr ir korekts un nemēģina ar netaisniem līdzekļiem apkarot savus pretiniekus, lai gan tanī pašā laikā parasti veikli prot atsegt savu pretinieku maskas un apslēptos stūrīšus, lai krievu valdība redzētu arī to diplomātiju, kurai vajadzēja sekmēt vācu kundzības turpmāko attaisnojumu Baltijas guberņās.

Tas ir Fr. Brīvzemnieka nopelns, ka Baltijas apstākļi tika apgaismoti plašākās krievu inteliģences

priekšā un ka līdz ar to krievu valdība ķērās pie latviešu aizstāvēšanas pret šīm vecām privilēģijām. Apstākļu pareiza noskaidrošana, — kā arī mēs neskaitos uz visu turpmāko, — mūsu tautai nāca daudzējā ziņā par svētību.

Otrs Fr. Brīvēznieka darbības virziens Maskavā dzīvojot izgāja uz latviešu tautas gara mantu krātuves celšanu.

1868. gadā Maskavas universitātes, antropoloģijas un etnografijas draugu biedrība uzaicināja Brīvēznieku braukt uz Baltiju īpašā komandējumā un etnografiski iepazīties ar latviešu tautu un krāt šīs tautas gara mantas. Šis darbs, kurš Fr. Brīvēznieka rokās nokļuva, pateicoties Kr. Valdemāra sarakariem ar pieminēto biedrību, bija atradis īsto darbinieku. Reti kad cilvēkam no ārienes dotais uzdevums tik dziļi saskan ar tiem centieniem, kuri jau priekš darba došanas tiek loloti darbinieka sirdī, kā tas bija šinī gadījumā. Kas Fr. Brīvēzniekam varēja būt patīkamāks par tādu darbu, kāds bija savas tautas, vēl itin kā bārenītes izcelšana lielas tautas priekšā. Un Br. ar vislielāko enerģiju ķeras pie jaunā uzdevuma. Viņš apbraukā Kurzemi, pēc tam sūta skolotājiem un citiem darbiniekiem uzaicinājumus, raksta aizrādījumus latviešu laikrakstos, — savilņo visu mūsu cik necik apzinīgo tautas daļu. Sāka plūst materiāli uz Maskavu. Sūtīja skolotāji, rakstveži, saimnieki, pat vienkārši strādnieki. Latviešu tautas dvēsele bija izsaukta darbā. To panāca Brīvēznieks. Senās gara mantas cēlās un līdzī sev cēla latviešu tautu. Nu Brīvēznieks ķērās pie savas tautas bagātību sakārtošanas. Darbs ritēja sekmiņi, jo te cilvēks strādāja ielikdams savas sirds viscēlākos pukstienus. 1873. gadā iznāca latviešu tautas dziesmu krājums, 30 drukas loksnes (1118 dziesmas). 1881. gadā — latviešu tautas parūņas, mīklas, pūšamie vārdi un dažādi māņi, — kopā 29 drukas loksnes. 1887. gadā tika nodrukāts latviešu teiku un pasaku krājums. Tā kā visas šīs grāmatas izdeva Maskavas universitātes dabas zinātņu, antropoloģi-

jas un etnografijas biedrība zinātniskā nolūkā, tad šim darbam bija ievērojama vērtība. Saprotams, ka līdzās latviešu valodai bija jādod krievu tulkojums, bet pasakas un teikas — vienīgi krievu tulkojumā.

Bet ne jau ar to vien apstājās Brīvzemnieka uzsāktais darbs. Tautas gara mantu krāšana viņa vadībā pieņēma vēl plašākus apmērus, līdz beidzot Kr. Barona rokās Br. nodeva visu sakrāto latviešu daiņu sakārtošanu, bet Lerchis-Puškaitis uzņēmās pasaku un teiku sakopošanu. Brīvzemnieks tomēr ir visu šo darbu uzsācējs, ierosinātājs un vienmēr, kamēr viņš dzīvoja, visai tuvs padomdevējs un līdzstrādnieks. Kādā sajūsmā pats Brīvzemnieks par mūsu gara mantām, to varam redzēt, ja palasāmies viņa rakstīto ievadu tautas dziesmu krājumam (kuŗš iznāca 1873. g.). Apcerējums iesākas: «Pārcelsimies garā uz tādu latviešu apgabalu, kur agrākās tautas dzīves raksturs nav zem izplatošanās, uzvarošās kulturas iespaids daudz pārgrozījies, — teiksim uz Kurzemes vakara daļu... Ir pavasaris. Mūs apsveicina jauks maija, vai jūnija vakars. Tikko priekš mūsu acīm no lauka nozuduši arāji; tikko no ganībām garās rindās pārgājuši ganāmi pulki. Atskan no kalniņa tautas dziesmas...» Tālāk autors saka, ka ja dziedāšana (vakarā) beidzoties, tad ne tāpēc, ka dziesmu pietrūkstot, bet gan tāpēc, ka mēle un miesa ir pagurusi. Brīvzemnieks ar pieminēto apcerējumu vispārī spilgti izceļ mūsu tautas dziesmu garīgo spēku un vērtību. Viņš ir sapratis mūsu gara mantu neatsveramo nozīmi mūsu tautas garīgo vērtību kopkrājumā.

Aplūkotos divējādos darbības virzienos Brīvzemnieks, ārpus dažādiem amata pienākumiem, pavadīja Maskavā gandrīz 21 gadu. Jāpiezīmē, ka tānī pašā laikā viņš strādā pie dažiem latviešu periodiskiem izdevumiem, sniedz mums vairākus savus dzejoļus, starp kuŗiem pie mums palikuši daži ļoti populāri un ir tautā plaši pazīstami («Krīvu krīvs», «Skolnieks», «Manai zvaigznei» u. t. t.).

Maskavā darbodamies Brīvzemnieks saraksta grāmatu «Augsti vīri iz zemas kārtas» un dāvina šo

apcerējumu «latviešu centīgiem jaunēkļiem. Brīvenzemnieks mudina centīgos latvju jaunēkļus sekot Lomonosova priekšzīmei, jo «daudz goda vīri dzimuši ir trūkumā.» Brīvenzemnieks savu apcerējumu ievadā saka: «Nerakstīsim par tādiem vīriem, kas ne caur pašu spēku un pūliņiem, bet caur kādu necerētu, negaidītu atgadījumu augstos amatos nākuši. Mēs rakstīsim par slaveniem darbiniekiem, kas no augstiem mērķiem vadīti, caur gara spēku, dūšu, pacietību un tiklību daudz savai tautai par labu strādājuši.»

Par Lomonosova dzīves gaitu rakstīdams Brīvenzemnieks tēlo: «Arāja-zvejnieka būdīnā piedzimst dēliņš. Visā plašā tēvijā valda dzimtbūšana. Kādu mūžu gan laimes māmiņa tam lēmusi? Ko gan citu, kā dzimtbūšanas jūgu nest, grūtdieņu valgu vilkt? .. Bet nē! Iedzimtam grūtdienim spēks smadzenēs u. t. t.». Tad tālāk: «Zēns bēg uz lielu skolu pilsētu, jo zaudēt viņš jau vairāk nevar kā savu dzīvību, kas nebrīvībā un tumsā tiešām maz vērtā.» Brīvenzemnieks zināja, kādu sparīgu ierosinājumu viņš ar šādiem vārdiem var sniegt «arāju būdīnā» dzimušiem dēliņiem latviešiem. Un še pat Lomonosovam tiek pierakstīts «arāja» titulis, kas, cik zināms, viņam nemaz nepienācās, jo viņš bija tikai nabadzīga zvejnieka dēliņš. Bet «arāja būdīnā», lūk, piedienēja latviešu dēliņam. Vispāri savos prozaiskos rakstos Brīvenzemnieks, kur vien tik varēja pieskārties, centās notikumam un sabiedrisku cīņu gaitu tā notēlot, lai latviešu jaunatne tur varētu gūt ierosinājumus uz darbu un cīņu par labāku nākotni. Un nav šaubu, ka Brīvenzemnieka pamudinājumi un ierosinājumi no tālās, svešās Maskavas, iededzināja daudzu latviešu censonu sirdīs ilgas un sparū doties pretīm labākai tautas nākotnei. Un pats Brīvenzemnieks bija paraugs tam, kā vajaga censties: no zemnieka-rēdnieka dēliņa, kas kā redzējām, arī auga trūkumā, viņš sasniedza ģimnazijas skolotāja vietu Maskavā, valstspadomnieka činu, cieņu un ievērību Maskavas slavofiļu inteliģencē.

Brīvzemnieka stāvoklis Maskavā visai stabils, eksistence nodrošināta, garīga satura panākumi samērā visai ievērojami. Vai tagad nav jāapstājas, jāapmierinājas ar iegūto?

Brīvzemnieks, tāpat kā Valdemārs, nebija cilvēks, kurš raudzījās tikai pēc pašlabuma, bet augstāku par visu turēja savas arāju tautas labklājību un nākotni. Ja tautas labā jāaizmirst kauču «Ēģiptes galas podi», tad ilgi nevajaga gudrot, — iet, vai neiet. Un Brīvzemniekam 1887. gadā pienāk jaunas krustceles. Viņu aicina uz Kurzemi par tautskolu inspektoru. Ir zināms, ka Brīvzemnieks aicinājumu nav tūdaļ pieņēmis, jo pēc 20 gadiem kopā ar citiem maskaviešiem un ievērojot to samērā ērto stāvokli, kāds bija iegūts lielās Krievijas serdē, nebija nekāds vilinošs priekšlikums, doties uz Baltiju par tautskolu inspektoru, — ierauties nemiera un intrigu straumē, nostāties cīņā pret stipro vācu muižniecību, pieaugošo krievu birokratismu un pārkrieivināšanas politiku. Bet šaubas esot galīgi izgaisinājis Valdemārs, pamudinādams Brīvzemnieku doties uz dzimteni, jo dzimtenei viņš šoreiz vajadzīgs.

Tā arī tad notika. Brīvzemnieks 1887. gadā atstāj Maskavu un dodas uz Kurzemi.

Pārkrieivināšanas skolu politika Latvijā atnāca ne kā ienaidnieks, bet itin kā draugs un palīgs pret to stipro spēku, kurū nesa tā laika Baltijas vācieši. Šis «draugs» nāca un, kauču, varbūt, ne sirsnīgi, glaudīja pacēlušās tautas apziņu, kā arī vienā, otrā gadījumā solīja sajūtamu pabalstu un aizstāvniecību. Arī Kr. Valdemārs un Fr. Brīvzemnieks, tāpat kā daudzi citi tā laika latviešu darbinieki, bieži vien atrada personīgus un pat sirsnīgus draugus krievu (slavofiļu) inteliģencē. 1887. gadā stāvoklis šinī ziņā vēl nebija grozījies un Brīvzemnieks, dodamies uz dzimteni, droši vien neparedzēja, ka vēlāk viņam būs jāiztur sīva cīņa ne pret vāciem, bet gan pret krieviem.

Jaunā darba laukā, kā Kurzemes tautskolu inspektors, Brīvzemnieks grib strādāt ar ne mazāku enerģiju kā Maskavā. Bet darbs te ir daudz sa-

režģitāks un uztraucošāks, kā Maskavas I. ģimnazijā.

27. februārī 1888. g. Brīvzemnieks raksta Valdemāram: «Ziema, labs ceļš atnesis daudz darba — braukšanas pa skolām. Kādas 30 skolas gan jau esmu revidējis, bet tas vēl maza daļa no tām, kas atrodas manā apriņķī. Esmu izstrādājis plašāku rādītāju tām ziņām, ko par katru skolu krāju. Šis rādītājs ir tik plašs, ka katrā skolā man iziet vesela stunda, iekams sarakstu visas krājamās ziņas. Bet ātrāki tad arī nevienu skolu neatstāju, pirms viss nav kārtībā. Bez šīm ziņām pārbaudu skolotājus un skolēnus mācīšanā un mācībās, dodu pats pa kādai pusstundai «priekšzīmīgu» mācību klasē, turu siltas uzmudinošas runas tiklab skolas bērniem, kā arī pagasta aizstāvjiem, kurus, cik vien spēdams, lūkoju piedabūt, lai tie būtu klāt pie revīzijas, lai tie redz un dzird visus trūkumus, kas pie skolas ir. Kur vien vajadzīgs, sastādu protokolus par viskaitīgākiem trūkumiem, uzdodams un piekodinādams, lai trūkumus tuvākā nākotnē novērs. Cik tā darbodamies iespēšu, nezinu, bet daudz cerību ir. Priekš 1½ nedēļām revidēju Ventspils apgabala skolas, kopā ar turienes «pirmajiem» (baronu Bēru no Ēdoles, baronu Röne no Surām, baronu Grothuzu no Posiekstes, prāvestu Hillneru no Surām, māc. fon Janau'u no Piltenesmāc. Berndtu no Ventspils). Un kas to būtu domājis, ka īstais, ja pat vienīgais revidents visur biju es, visur citi klātbūdamie kungī palīdzīgi noklausījās manās rīkošanās, manās runās, ko es turēju skolēniem un pagastu aizstāvjiem mūsu gaismas garā, — apsolīdamies palīdzēt, lai tas tiešām notiktu, kas skolā vajadzīgs, lai tā labotos. Tiešām visu, kas man darāms, un ko daru pārdomādams, man izliekas vēl itin kā sapnis, tik savāds tas ir pret to, ko drīkstēju domāt vēl Maskavā būdams. Daudz, daudz, kas būtu jums un citiem Maskavas draugiem sakāms, bet laika maz, tādēļ lai daudz kas paliek... Visās ķirspīles komisijās (skolu), kurās līdz šim līdzspriedu, es izvedu cauri, ka protokoli

rakstijām un parakstijām visi augsti un zemi pa latviski.»

No šīs vētules redzam, cik enerģiski un kādā garā strādā lielais latviešu skolu draugs. Bet rojas arī pirmās neveiksmes. Novembrī 1888. g. Brīvēmnieks raksta Valdemāram starp citu sekoši: «Mēs tagad sākam strādāt jau enerģiskāki, jo vecās iestādes (vācu A. V.) par daudz pārgalvīgas. Tās visur, kur tik var, strādā pretī. Darba, pūles un ķezas jau diezgan. Lai Dievs dod, ka arī seknes būtu ar laiku tikpat lielas. Bet ko var zināt, — ko visu nākotne slēpj savā tumšā klēpī. K. (Kapustina — kuratora A. V.) veselība, kā dzirdu, maz labojusies. Kā nu jums, visiem mīļiem maskaviešiem, labi klājas? Vai vakarojat silti, censīgo, jauno tautiešu pulkā? Ja, to jaunos mums vajaga drīz palīgā, lai spēkiem gurstot nav jāatkāpjas no grūtās, bet svarīgās pozīcijas...»

Trešā Brīvēmnieka vēstule Valdemāram rakstīta 7. dec. 1888. g. «... Nupat iz Rīgas pārbraucis dabūju jūsu vēstuli. Rīgā biju dažu lietu dēļ, kas man izlikās diezgan svarīgas. Ja viss tiešām notiek, kā man solīts, tad gan varētu sacīt, ka man viss izdevies, ko Rīgā gribēju izdarīt. Svarīgākās no minētām lietām šādas: 1) Lūkoju pierādīt K—nam (Kapustinam A. V.), ka nav iespējams jau trešā ziemā mūsu pagasta skolās mācīt visus priekšmetus krievu valodā, kā to nosaka šā gada 7. maija likums. Man izdevās pārliecināt. Stādišot drīz ministriem priekšā šādu papildinājumu: Ka visās trīs ziemās, kā līdz šim, jā māca latviešu pagasta skolās latviešu valodā, bet pie līdzšinējām trim skolās ziemām pievienos klāt vēl ceturto klasi tiem, kas gribēs panākt zināmu atvieglināšanu kara klausībā. Zināms, ka šo nosacījumu iesākumā izpildīs tikai ļoti maz vietās, jo ļoti retais skolotājs prot tik daudz krieviski. 2) Izdabūju atļauju, ka protokoļus ķirspīles kolu sapulcēs varēsīm vest arī vienīgi latviešu valodā, bez krievu teksta klāt. 3) Man atļāva nākošu vasaru pārvietoties no Kuldīgas uz Liepāju. Tas bija ļoti vajadzīgs. Iz Liepājas es bieži vien varēšu aizšauties uz Rīgu un tur strādāt

skolas lietai par labu lielākā un plašākā mērā. 4) Man grib atļaut izrikt nākošu vasaru sava apgabala skolotāju konferenci. Šādu konferenci es izliku par vajadzīgu īpaši tādēļ, ka man uzdots izstrādāt mācīšanas programmu projektu tautas skolām un šādu projektu bez skolotāju domām un padomiem būtu neiespējams sastādīt. Zināms, ka visas šīs lietas vēl nav notikuši fakti, bet solījumi, tomēr ceru gan, ka tie paliks par faktiem, ja tik nenāks kāds negaidīts notikums, kas visu izjauc (K. slimo diezgan stipri) ... Pats strādāju, ka jūs jau varat domāt, dienām un naktīm. Līdz šim varu sacīt, ka pie visām lietām un daudzām nepatikšanām, bez kurām tautas kolu inspektors Baltijas guberņās nav domājams, — man vēl nevienā cik necik svarīgā lietā nav izsliktējies. Lai Dievs palīdz tālāk!»

25. janv. 1889. g. Brīvēznieks raksta Valdemāram: «... Manā tagadējā dzīvē gaidāma atkal stipra pārgrozīšanās. Skolas priekšniecība cieši vēlas, lai pāreimu par inspektoru uz Rīgu. Tiesa gan, ka Rīgas inspektors varēs būt augstākai skolu priekšniecībai tuvāk, nekā citi inspektori, jo dažreiz tam būšot pagaidām pat jāizpilda direktora vieta. Bet to tiesu jaunā vieta ir daudz grūtāka, kā mana līdzšinējā. Ilgi negribēju jauno vietu pieņemt, jo jutos jau stipri nokūsis, bet pēdīgi, apcerēdams, ka vēl iz Baltijas projām iet par agri un, Veinberga kunga padomu ievērodams, pamēģināšu vēl Rīgā. Manā vietā Lejas-Kurzemē par inspektoru, laikam, nāks Fricsons iz Nižnij-Novgorodas, jo nezināju cita latvieša, kas gribētu no mierīgas ģimnāzijas skolotāja vietas doties Baltijas karstā un maziensīgā pirtī.

Fr. Brīvēznieks 1889. g. tiešām pārnāk uz Rīgu. Tautskolu direktors te ir humanais vīrs Pokrovskis, kas pārkrievošanas politiku neuzlūkoja par krievu skolu politikas augstāko gudrību. Tomēr Brīvēznieks sajūt, ka apstākļi ar katru dienu iet uz sliktu pusi. Kuratoram Kapustinam Pēterpilī sāk pārņemst «mīkstčaulīgu» rīkošanos... Tomēr, kamēr Kapustins sēd Rīgā, Brīvēznieks jūtas vēl drošs, bet

ja aiziet Kapustins, — viss var jukt un izšķīst. Tāpēc vēl jāstrādā, kāmēr var. Sagadās arī vēl labi apstākļi. Streiko Rīgas vāciskā skolu koleģija un Rīgas elementarskolu skolotājus tādā gadījumā izrauga tautskolu direktors, bet apstiprina kurators. Direktors Pokrovskis uzticas Br., un — skolotāju faktiskais izmeklētājs ir pēdējais. Brīvēznieks tad arī Rīgas elementarskolām izrauga kādus 20 latviešu skolotājus, kuŗu starpā ir: Vald. Zālītis, Indr. Cīrulis, Jānis Kriškāns, Ed. Mednis, vēlāk J. Dreiberģis u. c. Ar Brīvēznieka gādību Rīgas tuvumā vēlāk pārnāk kā skolotāji T. Zeiferts (Olainē), Plūdonis (Jūrmalā). Šādu spējīgu un nacionalā garā noskaņotu latviešu skolotāju sapulcināšanai Rīgā bija ļoti liela nozīme, jo tikai pret nacionaliem skolotājiem tanī laikā varēja sadrupt pirmie pārkrievošanas nodomi. Ja skolotāji savā garā un darbā bija pret pārkrievināšanas politiku, tad šī politika varēja būt vienīgi čaumala, bet ne kodols. Bet Rīgas skolotāji atstāja iespaidu uz visu Latviju. Rīgas Latviešu Biedrība ar Derīgu grām. nodaļu tanī laikā bija nacionalo skolotāju «galvenais štabs». Brīvēznieks noteikti pamudināja latviešu skolotājus strādāt Derīgu grāmatu nodaļā. Ar tuvāki pazīstamiem skolotājiem viņš draudzīgi apspriedās savā dzīvoklī, — dodams padomus un aizrādījumus, kā jāstrādā un jācinās pret pārkrievošanu skolās. Pats viņš bija nomodā pie kuratora un tautskolu direktora. Tā bija nikna spēle, bet Brīvēznieks bija šinī gadījumā veikls spēlmanis.

Bet pārkrievināšanas īstie gari un gariņi drīz vien nojauca, ka Brīvēznieks ir kaitīga persona viņu darbības rajonā.

Brīvēznieks raksta Valdemāram 13. martā 1891. g. «... Mans tāvoklis še Rīgā ir ļoti grūts. Cik noprotams, pret Kapustinu Pēterburgā varen intriģē un es esmu izraudzīts par šīs intriģas tīkla pirmo mezglu, ko Kapustīna pretinieki grib raisīt tādā ziņā, ka jaunajam kuratoram mani jāatrod par nederīgu līdzšinējā vietā. Tādēļ tagad notiek stipra revīzija pa visām skolām, kas manā pārraudzībā. Tādēļ

var jau gan būt, ka man drīz būs jāatstāj mana tagadējā vieta. Ja tas notiktu, tad gan nezinu, vai pieņemt — ja piesolis — pārceļšanos uz citu vietu, vai aiziet pavisam ir kroņa dienasta, — lai vismaz literāriski aizstāvētos, kā pienākas. Kā Jūs domājat?»

4. martā 1891. g. Brīvēzemnieks raksta Valdemāram: «... Pēdējā laikā dažādi nemieri un nepatīkšanas manu veselību atkal stipri maitājuši. Esmu atkal tik nervu vājš, ka garīgs darbs vairs labi neveicas. Redzēsim, ko dos tuvā nākotne.»

Atnāk Kapustina vietā jaunais kurators Lavrovskis. Izrādās, ka viņš Brīvēzemnieku cik necik pazīst no Maskavas laikiem. Brīvēzemnieks 21. jul. 1891. g. raksta Valdemāram: «Mēs ar Lavrovski pēdīgi izrunājāmieš diezgan nopietni, bet arvienu tā, ka bija jāsaprot, itin kā man jāpaliek līdzšinējā vietā vēl ilguš gadus. Bet vai man tiešām arī der palikt dēļ vispārīgā labuma? Lauzu par šo lietu galvu, bet nespēju pats šo rēķinu izrēķināt... Nelabi ir, ka man ar veselību pēdējā laikā klājas vāji. Krūtis sāp, acis tik vājas, ka lasīt lasu ļoti grūti. Viss tas, laikam, izskaidrojams caur nervu vājumu. „Рижскія Вѣд.“ pēdējā laikā vienādi vien uzbrūk latviešu un igauņu skolotājiem.»

Beidzamajā (cik zināms) Valdemāram rakstītā vēstulē (12. okt. 1891. g., jo Valdemārs mira 1891. g. 25. nov.). Brīvēzemnieks raksta: «... Vispāri man šķiet, mans stāvoklis šim brīžam atkal labāks; grūto negaisu, zobus sakodis, pārcietu; ja pats neeimu, citi proļam nedzen... Ar veselību iet diezgan labi, ja nebūtu varen daudz jāstrādā, īpaši ar kancelejas darbiem, šie darbi augtin aug līdz ar nežēlīgo formalismu visās lietās. Lietas labā paciešu visu, vairāk gandrīz nekā spēju, bet cik ilgi to varēiu, nezinu.»

Brīvēzemnieks paliek savā sarga vietā. Nav viegla lieta cīnities pret tādu pārspēku, kādu nesa pārkrīvošanas vilnis. Un tikai Brīvēzemnieka diplomātiskā izveicība un lietu skaidra un dziļa saprašana, viņa stāvokli padarīja cik necik stabilu arī šinī laikā-

metā. Mēs varam tiešām ar lepnuma apziņu pētīt Brīvēzemiēka darbību šini laikmetā.

Tie, kas kādreiz par Br. darbību inspektora amatā rakstījuši negatīvi, nav nemaz sajēguši par ko tie raksta, vai arī pie ši nesavtīgā darbinieka «dziņuši savu politiku».

Tā Brīvēzemiēks darbojās līdz 1904. g. pavasarim, tad gāja atpūtā.

1904. g. 24. sept. viņš raksta savai māsai: «Savā tagadējā dzīvē ārpus skolu inspekcijas, jūtos labi, īpaši, kad redzu, ka inspektoriem ar katru dienu vēl jo vairāk ronas nepatikšanu. Priekš kādām dienām Rīgā skolas revidēja ministrijas padomes loceklis kņazs Goļicins, par kuŗu bij izpaustas ziņas, ka viņš esot visai bīstams revidents. Nu gaida Rīgā pašu apgaismošanas ministri. Tādēļ še visādi kungi lielā nemierā, bet es — lielā mierā, ka man nav jārūpējas un jāskraida līdz...»

Bet Brīvēzemiēks nestāv mierā, — viņam domas un rūpes joprojām par savas tautas labumu, ko liecina 10. dec. 1904. g. māsai rakstītā vēstule: «Nesmu tev rakstījis jau labi sen. Notika tas visvairāk tādēļ, ka ārpus bijušā oficialā amata radās daudz un dažādas vispārīgas intereses un līdzdarības patriotiskās lietās, kas aizņem vairāk laika un prāta, nekā senāk noteiktie tautskolu inspektora darbi. Tagad, kā lasi avīzēs, radusēs visā valstī moŗāka, spirtāka darbība un vairāk cerību uz labāku nākotni, nekā līdz pēdējam laikam; avīzes runā brīvāku valodu, kā līdz šim. Gribēt gribas arī līdzrunāt latviešiem par labu. Tad vēl Rīgā sākusēs pilsētas vēlēšanu cīņa. Arī te prāts nesas ko līdzspriest, līdzdarīt. Tā redzi, intereses un darba — kurp tik skaties un grieziēs...»

Bet sabojātā veselība neatļāva Brīvēzemiēkam ilgi darboties un nodomātos plānus realizēt. Vajadzēja ārstēties. Ilgāku laiku viņš uzturējās Krievijas dienvidos un ārzemēs... Bet 15. (2.) septembrī 1907. g. Brīvēzemiēks aizmīga mūŗa miegā Ropaŗos.

Dzimtenes smiltis — Rīgas Gertrudes kapos viņu gul-
dāja 20. (7.) septembrī, blakus darba biedrim Kr. Val-
demāram.

Vēlāk turpat līdzās apgulās Kr. Barons. Tā lik-
tenis skaisti bija lēmis šiem trim mūsu tautas atmo-
das laikmeta cēlākiem darbiniekiem ieņemt kopēju
kapu vietu, viņu tik karsti mīlētās dzimtenes smiltis
— Latvijas galvas pilsētā.

rība, ko šē atradu. Maza, šaura istabiņa, vienkāršām, visnepieciešamākām mēbelēm. Tā ir uzgaidāmā istaba, kurā sēd pāris gaidītāju, pa vārdam krievu valodā izmezdami. Iznāk inspektors, krieviski īsi par šo to apjautādamies. Ieraudzījis mani, viņš vaicā, vai man būtu drusku vaļas pagaidīt, kamēr viņš svabadāks.

Kad citi aizgājuši, Brīvzemnieks ieaicina mani savā nelielajā, tāpat vienkārši ierīkotā zalonā, kas reizē ir arī viņa pieņemamā istaba, pāriet tūlīn uz latviešu valodu un pēc dažiem personiskas dabas jautājumiem, ķeras pie lietas. Olainē nāk vaļā skolotāja un ērģelnieka vieta. Par pēdējo pilnā mērā noteic baznīcas priekšnieks, kāds Rīgas rātskungs (advokats R. Baums). Uz šo liels iespaids mācītājam (Katlakalnā un Olainē toreiz bija par mācītāju Runclers, vāc.). Šis apstāklis dara grūtības. Viņš, inspektors, gan varot uz likuma pamata pagaidām ielikt skolotāju, bet tā kā skolotājs Olainē ir reizē ar to ērģelnieks, tad visādā ziņā vajadzīgs arī baznīcas priekšnieka piebalsojums. No vāciešu, baznīcas priekšnieka un mācītāja, puses varētu celties ierunas vēl arī tāpēc, kā tas nevar palikt nekāds noslēpums, ka es esmu latviešu rakstnieks. Vienīgais labums tas, ka vāciešiem latviešu literatura nav pazīstama. Un manos rakstos esot daži motīvi, kas varētu mācītāju noskaņot man par ļābu. Viens tas, ka es dažos rakstos (par Ausekli u. c.) senākos latviešu dievus atrodu par tādiem, kas stāv uz zemākas pakāpes nekā kristīgā Dieva jēdziens. Bet par visām lietām esot šai gadījumā ļoti derīgs mans raksts par latviešu bībeli. Šo es varot mācītājam taisni padot rokā, lai viņš to izlasa; to pārbaudījis, viņš pēc tā spriedīšot par visiem maniem literāriskiem darbiem un tālāk vaīrs par manu rakstnieka darbību neinteresēšoties. Brīvzemnieks apņēmās arī no savas puses, ar mācītāju tīkdami, manus darbus rakstniecības laukā šai virzienā noskaīdrot, un tā manas cerības uz ietīkšanu Olaines baznīcas skolā nebūtu bez izredzēm. Tūlīn tad nokārtojām lūgumrakstu iesnieg-

šanu: baznīcas priekšniekam, Olaines pagasta valdei un tautskolu inspektoram. Brīvēznieks diktēja, es uzmetināju, pēc tam pārrakstīju . . .

Jau tanī pašā aprīļa mēnesī pārcēlos uz Olaini. Tad nu tas palika par pastāvīgu ierašu un neatlaižamu prasījumu, ikreiz, kad braucu Rīgā, iegriezties Marijas Dzirnaku ielā Nr. 8. Gan mēģināju tā ierīkoties, ka nonāku pie Brīvēznieka, pēc manām domām, tādā stundā, kad viņš vaļīgāks. Tomēr gadījās pie viņa pieiet dažādos laikos: rītā, vakarā, pusdienā, dažū reiz arī vēlu naktī. Bet neatceros gluži nevienas reizes, kad Brīvēznieks būtu izrādījis, ka es viņam būtu bijis traucējošs, vai ka viņš būtu nevaļīgs. Vienmēr viņš bija priecīgs, mani redzēdams, un saņēma mani ar vislielāko sirsniību.

Mūsu sarunās stāvēja vispirmā vietā skola. Piezīmēju, ka arī vispirmo reiz ar viņu jūrmaļā tiekoties, mūsu sarunu galvenais temats bija — diktats skolā. Toreiz viņš mani vēl maz pazina un nevarēja zināt, vai viņš man var pilnīgi uzticēties. Turpmāk šīs šaubas zuda, un mūsu domas par skolu grozījās galvenā kārtā ap jautājumu: kā skolnieki šai pārkrievošanas laikā uzaudzināmi par īstiem, krietniem, patriotiskiem latviešiem? Lai nesaceltu aizdomas, arīgi jāievēro viss, ko oficiāli prasa. Visi stundu rādītāji, saraksti, žurnāli sastādāmi vienīgi krievu valodā. Arī krevu valodas mācībai jāpiegriež vēriņa, bet gan īpaši pie vairāk apdāvinātākiem. Tiem nekaitētu krievu valodu iemācīties tādā mērā, ka var lasīt krievu rakstniekus. Saprotams, ka īpaši šiem labi jāpazīst arī latviešu literatūra. Mazāk apdāvinātos pārāk mocīt ar krievu valodu būtu vēltīgas pūles; tie pieradināmi lasīt viegli saprotamus rakstus latviešu valodā. Gūtības dara latviešu skolas bibliotēkas ierīkošana: par līdzekļiem, kas ienāk no sabiedrības puses, jāpērk vismaz puse krievu grāmatu. Še atrodama izeja tādā veidā, ka sabiedrība (pagasts) neizsniedz skolai naudu bibliotēkas ierīkošanai, vai paplašināšanai, bet dāvina skolai taisni grāmatas; no tāda dāvinājuma nevar prasīt, lai tas pastāvētu, kaut

arī tikai pa daļai, no krievu grāmatām. Skolotājam turamas arī pašā bibliotēkā grāmatas, kuŗas privātā kārtā izsniedzamas lasīšanai vairāk attīstītiem skolniekiem. Atrasdams toreizējās latv. lasāmās grāmatas (P. Bērziņa, Kaudzītes Matīsa) par nepieciekošām, Brīvēzēznīeks mani skubināja sastādīt lasāmo grāmatu no latviešu rakstnieku darbiem. Ķēros pie lietas, ņēmdams par norakstītājiem palīgā vecākos skolniekus. Tā radās «Rakstu Kamols», kas piedzīvoja divus izdevumus, bet revolūcijas laiku apstākļu dēļ netika tālāk apgādāts.

Bet ne nu ap skolu vien grozījās sarunas ar Brīvēzēznīeku. Tās jo lielā mērā aizņēma literaturu un avīžniecību. Strādāju pie «Dienas Lapas». Pret šīs avīzes virzienu Brīvēzēznīekam bija deviņdesmito gadu sākumā daudz kas iebilstams. Viņš atrada, ka revolucionāras idejas var latviešu tautai, latviešu nacionālai lietai tikai kaitēt. Tās dod valdībai tiesību izlietot pret latviešiem, kuŗu garīgā uzplaukšana viņai ir dadzis acī, spaidu līdzekļus. Revolucionāri centieni progresā labā nepieciešami, bet tos lai izcīna lielas tautas, kam par savu pastāvēšanu nav ko būties. Es šai un arī citās lietās nevarēju ar Brīvēzēznīeku tik visai saskanēt. Es neatradu par tik visai ietejcamu kaut ko mākslīgi uzturēt un turēju arī latviešu nacionalismu par tik stipru, ka to nevar kādi revolucionāri centieni satricināt. Arī par Jansona kritiku, par Zudermana «Godu», Aspazijas «Zaudētām tiesībām» es biju citādās domās. Tās es nevien pilnīgi valēnsirdīgi nostādīju pretī Brīvēzēznīeka domām, bet tās arī savos rakstos «D. L.», Brīvēzēznīeka domas (vārdu nēminēdams) apkarodams, mēģināju pierādīt par pareizām. Brīvēzēznīeks man to nekādā ziņā neņēma ļaunā, bet atrada, ka es arī šādā veidā nacionalisma ideju veicinu aprindās, kas dažās reizās pret tautisko domu nostājas vienaldzīgi, atzina arī to par pozitīvu darbu, ka nacionālo ideju ved saskaņā ar modernām idejām. Neauglīgas avīžu polemikas viņš neieredzēja, īpaši tādos gadījumos, kad bija saskaņā lietas tīša sagrozīšana. Un tādas polemikas

sāka deviņdesmitos gados jau mūsu avižniecībā ieviesties. Viņam tas tad nu bija isti pa prātam, kad es ņēmu visus latviešu ievērojamākos laikrakstus kritiski aplūkot. (Mūsu laikrakstu virzieni, 1896.). Viņš bija viens no pirmajiem, kas zīmēja lielāku zumu, lai varētu šo rakstu iespiest.

Pie šī darba (un citiem) ņēma daļību ne tikai Brīvzemnieks, bet plašāks pulciņš. Tas tomēr galvenā kārtā saistās ap Brīvzemnieku. Viņu apciemodams, es dažreiz atradu priekšā citus, kas viņam bija ne mazāk tuvi nekā es, ar kuriem viņš apspriedās tādā pat garā kā ar mani. Mēs savstarpīgi iepazināmies un sanācām reizu pa reizai pie Brīvzemnieka kopā uz viņa uzaicinājumu. Vispirms še bija viņa Maskavas vakaru biedri: Krišjānis Barons, Banderiņš. Pirmais bija diezgan nevaljīgs un kluss, paklausījās, pastāstīja par savu darbu un aizgāja. Banderiņam bija laika diezgan; viņš bija pie Brīvzemnieka allažīn, runāja un sprieda daudz, īpaši par Valdemāru, dažreiz ar humoristiskām piezīmēm aizķēra citus, arī Brīvzemnieka piederīgus. Atnāca dažkārt arī Dr. Butuls. Bet sevišķi modrs un rosīgs elements bija Rīgas jaunie latviešu skolotāji: Kriškāns, E. Mednis, J. Cīrulis, V. Zālītis, S. Novickis. Dažreiz tiem piebiedrojās vēl arī citi no dažādām aprindām, to starpā Rainis, Dr. P. Zālīte, Ārons, Deglavs, Dr. K. Barons, adv. K. Valters, adv. J. Ansbergis, Plūdonis u. c. Galvenās bija literariskās intereses. Lielākos un mazākos pulciņos lasīja, vai pārrunāja gan latviešu (šos pa lielākai daļai manuskriptā), gan citu tautu literariskus darbus. Pēdējo starpā bija Tolstoja «Kreucera Sonata» līdz ar pretrakstiem, Ibsena «Kad mēs, miroņi, uzmostamies.»

Jaunā gadu simteņa pirmajos gados Brīvzemnieks palika vientulīgāks. Nespēks mācās virsū, krūšu kaite pieņēmas; jaunā paaudze negribēja uz viņu klausīties, ievirzījās ceļā, kurā viņš nekā laba neparedzēja. Viņš apņēmas atstāt inspektora pienākumus un aizgāja arī no dzīvokļa, kurā viņš bija pavadījis 15 darba un ciņu pilnus gadus. Še vajadzēja

būt tautas svētnīcai. Bet kad patstāvīgās Latvijas laikā to ārdīja nost, nebija neviena, kas tam stātos pretī. Viss tomēr noārdāms nav. Lai paskatās Barona Latvju Daiņu un Lercha-Puškaiša Latv. tautas pasaku ievadu Brīvzemnieka piezīmes: tās rakstītas «Tornakalnā». Pie visiem tiem tūkstošiem latviešu tautas dziesmu un pasaku darinātājiem, kuŗu pišļi guļ nezināmās vietās latviešu zemē, pievienojas viens, kas viņu darinājumus vedis gaismā un cēlis godā, kuŗa vārdu tauta neaizmirsīs, ne arī to vietu, ko viņš iesvētījis ar savu darbu.

Kāds Brīvēmnieks uzglabāties manā atmiņā.

Vēl Tērbatā studējot, man Brīvēmnieka vārds un darbība bija vairāk pazīstami, nekā citu Maskavas latviešu vārdi un darbi. Pat Valdemārs man bija mazāk pazīstams. Tamdēļ tad arī, nonācis Maskavā, es vispirms uzmeklēju Brīvēmnieku. Kad es viņu pirmo reizi ieraudzīju Maskavas pirmajā ģimnazijā, kur es viņu uzmeklēju, tad es biju pārsteigts un itkā apstulbis, jo viņa stāvs un izskats nemaz nebija līdzīgs tam tēlam, kādu es biju izveidojis savā fantāzijā. Es viņu biju iedomājies kā lielu, spēcīgu vīru, kā varoni, kas uzņēmis pārdrošo cīņu ar Baltijas visspēcīgo muižniecību. Viņš manās acīs bija par daudz vienkāršs, par daudz līdzīgs citiem mirstīgiem, par daudz sīcīns tādām milzu darbām, ko viņš bija uzsācis. Man bija, tā sakot, ar viņu vēl jāaprod, viņa īstenais tēls jāsaudzē ar manu fantāzijas tēlu. Tas man arī drīz izdevās, kad biju ar viņu ielaidies sarunās un iepazīties ar viņa pārliecības pilno dedzību, ar kādu viņš bija pieķēries latviešu tautības lietai. Jau pirmajā satikšanās dienā, kad, paklausot viņa uzaicinājumam, gāju viņam līdz uz viņa dzīvokli, es nomanīju, ka visas viņa domas grozījās ap latviešiem un viņu likteni. Lai arī saruna iesākās ar ko iesākdāmās, viņš to drīz vien piegriezta latviešu tautības lietai. Par šādām lietām viņš varēja stundām ilgi nepiekusis sarunāties. Latviešu tautības lieta bija visas viņa dzīves vidus punkts. No šī viedokļa viņš apsvēra visus notikumus politiskajā laukā un

visas parādības sabiedriskajā dzīvē. Arī vissvarīgākie ārzemju notikumi vērsa uz sevi viņa uzmanību tikai tik daudz, cik tie varētu darīt iespaidu uz latviešu tautas likteni. Arī par tādiem sarunājoties, viņš drīz vien atkal nonāca pie latviešiem.

Arī satiekoties ar kādu jaunu latvieti, viņš tūlīn pūlējās uzzināt, cik tālu tas jau kļuvis latvietībā, un katru viņš gribēja pataisīt par tādu pat dedzīgu latvietības aizstāvi, kāds viņš bija pats. Šai ziņā viņš bija neatlaidīgs un dažreiz pat uzbāzīgs. Sevišķi viņš nevarēja ieredzēt, ja studenti par maz nodarbojās ar latviešu lietām un, pēc viņa domām, pienācīgi nesaगतavojās, lai vairotu derīgu tautas darbinieku skaitu. Tamdēļ viņam izcēlās sadursme ar studentiem, un vēlākā laikā daudz studenti no viņa nošķīrās un neapmeklēja vairs «latviešu vakarus».

Kā Tērbatā, tā arī Maskavā Valdemārs bija nodibinājis «latviešu vakarus». Kad Brīvzemnieks ieradās Maskavā, tad Valdemārs šo vakaru vadību drīz bija nodevis Brīvzemniekam. Kad es nonācu Maskavā, tad šie vakari pa lielākai daļai notika pie Brīvzemnieka, tikai reti arī pie Valdemāra. Ik pārnedēļas Brīvzemnieka dzīvokli, sestdienas vakaros, sanāca visi tie, kas interesējās par latviešu lietām, pa lielākai daļai studenti un tādi, kas bija beiguši kādu augstskolu, vai izturējuši kādu augstāku eksamenu. Tādi bija sevišķi vācu valodas skolotāji. Šais vakaros vienam no biedriem bija jānolasa kāds darbs, ko tad pārrunāja, sevišķu ievērību piegriežot valodai un izteiksmei. Šo darbu nolūks nebija veicināt biedru pašu tālāko attīstību, bet vingrināties pareizi izteikties latviski un savas domas izveidot tā, lai tās būtu saprotamas plašākām tautas aprindām. Tie bija, tā sakot, sagatavošanas kola latviešu tautas darbiniekiem. Pēc darba apspriešanas pārrunāja vēl jaunākās parādības un svarīgākos notikumus latviešu tautas dzīvē.

Centīgiem jaunēkļiem viņš bija, cik iespējams, palīdzīgs, apgādājot tos ar darbiem, kas tiem ko ienestu, lai tie varētu pašu spēkiem darboties un iz-

glītoties tālāk. Tai pašā nolūkā viņš arī salasīja lielākas vai mazākas naudas zum., lai izsniegtu premijas par labākiem rakstiem, lai tādā veidā veicinātu latviešu rakstniecību, jo tai laikā latviešu rakstniecība vēl nebija un nevarēja būt peļņas līdzeklis, un neviens rakstnieks to par tādu neuzskatīja. Katrs pēc savām spējām to turēja par pienākumu tautai pretim.

Pats savā privātā dzīvē Brīvzemnieks bija ļoti vienkāršs; viņš iztika ar mazumu. Tabāku viņš nesmēķēja un alkoholiskus dzērienus viņš nemilēja; tikai retum „sevišķos gadījumos” viņš drusku dzēra, lai netraucētu citu omulību. Viesības viņš nerīkoja, un nemilēja arī viesībās iet; viņš tādās ieradās tikai tad, kad tas viņam likās nepieciešami vajadzīgs. Bet ja kāds pie viņa nāca sarunāties, to viņš arvienu laipni uzņēma, un apmeklēja arī citus, ja viņam bija kas ko teikt, vai pārrunāt.

Krievu laikrakstus viņš lasīja tādus, kas viņam bija radniecīgi, bet savus rakstus viņš pūlējās iedabūt tādos, kam bija iespāids augstākās aprindās, kā Katkova un Aksakova organos. Visur viņam bija praktisks nolūks, veicināt latvietības lietu. Pats viņš mēdza teikt, ka viņš neesot ne zinātnieks, ne mākslinieks, bet praktisks darbinieks. Arī krājot latviešu tautas gara mantas, viņš neskatījās uz to, vai tām ir kāda zinātniska vērtība, bet lai rādītu krieviem, ka latvieši nav vis mežoņu tauta, par kādu to bija izklieguši un vēl izkļiedza vācieši, muižniecības kalpi. Ja šīs latviešu gara mantas izrādītos derīgas zinātniekiem arī citiem nolūkiem, tad lai tie to dara un lai tie ņem no tām, kas tiem derīgs.

Viņš nefantazēja un nerēķinājās ar brīnumiem, bet ar realiem apstākļiem. Šai ziņā viņš bija īsts Valdemāra mācēklis. Ar Valdemāru viņš apspriedās visos svarīgākos jautājumos, arī tad vēl, kad viņš darbojās Rīgā. Tāpat kā Valdemārs, arī Brīvzemnieks nekad neskatījās uz savu labumu, bet vajadzības gadījumā atsacījās no personīgas ērtības, ja vispārējās tautas intereses to prasīja, ko viņš pierādīja, at-

stādams drošu un samērā mierīgu vietu Maskavā un pārnākdams uz Rīgu, kur viņu sagaidīja pūles, rūpes un nepatikšanas. Bet kad Valdemārs viņu pārlicināja, ka viņš derīgākais cilvēks, kas varētu aizstāvēt latviešu Lietu tik grūtā laikā, tad viņš uzņēmās šo nepateicīgo darbu; jo viņš zināja, ka arī daudz latviešu viņa rīkošanos nesapratis un viņu notiesās kā atkritēju un krievinātāju.

Kā viņš savu uzdevumu Rīgā izpildījis, par to citi var labāki spriest nekā es no tāienes, lai gan es arvien vēriģi viņa darbībai sekoju.

J. Cīrulis.

Atmiņas par Fr. Brīvzemnieku.

Tas bija 1887. gada rudenī. Bija nemīlīgs, lie-
tains, vētrains novembra mēneša vakars. Viesojos
pirmā mācītā latviešu dārzkopja S. Klēvera ģimenē
Durbē. Sēdējām pie vakariņu galda, kad ienāca ap-
kalpotāja un paziņoja, ka krogū, kurš piederēja Klē-
veram un atradās pāra simts soļu no dzīvojamās
ēkas, esot iebraucis no Aizputes skolu inspektors
Treilanda kgs. Klēvers, kura sirdī pukstēja silta
latvieša sirds, kaut gan viņa māja bija vāciska, jo
kundze teicās esam īsta vāciete, atrada par nepie-
ļaujamu, ka Brīvzemniekam jāpavada nakts krogū.
Viņš steidzīgi piecēlās un aizgāja Brīvzemnieku ai-
cināt pie sevis. Drīz vien viņš atgriezās kopā ar
Brīvzemnieku. Še pirmo reizi skatīju vaigā ievēro-
jamo, ideālo tautas darbinieku.

Brīvzemnieks sasveicinājās ar visiem latviešu
valodā, kaut gan viņam, kā vēlāk dabūju zināt, it
labi bijis zināms, ka Klēvera māja vāciska. Šai va-
karā tūlīt mācījos Brīvzemnieku pazīt kā stingru
latvieti, kā latviešu valodas tiesību un cieņas aiz-
stāvi. Klēvera kdzei nācās diezgan grūti sarunā-
ties latviešu valodā. Vienu otru reizi viņa sāka ru-
nāt vācu valodā, dodama tādā kārtā mājienu Br-
am, turpināt sarunu vācu valodā. Bet Br. izturējās tā, it
kā nebūtu to sapratis. Kad šādi mājieni nelīdzēja,
tad Klēvera kdze nāca beidzot ar priekšlikumu pār-
iet uz vācu valodu, jo latviešu valodā nevarot labi
izteikties, latviešu valoda esot nabadzīga. Uz to Br.
atbildēja, ka latviešu valoda neesot nemaz nabadzi-

gāka par vācu valodu, vajagot tikai latviešu valodu labi prast. «Nemsim, piemēram,» viņš teica, «vārdu «schön». Latvietim šā jēdziena apzīmēšanai vairāk vārdu, kā: skaists, daiļš, jauks u. t. t., kurī izteic šā jēdziena dažādās nianses. Vāciešiem šā jēdziena apzīmēšanai tikai viens vārds, kādēļ vācu valoda te nabagāka. Man latviešu valoda bijusi arvienu bagāta diezgan, lai varētu izteikt pilnīgi savas domas un jūtas.» — Un viņš palika pie latviešu valodas un runāja visu laiku pa latviski, kamēr uzturējās pie Klēveriem.

Durbē es biju Durbes draudžu organists. Saskaņā ar līgumu man bija tiesība atvērt kantoratā privātskolu ar vācu mācības valodu. Šādu skolu organists tur arvien bija turējis, un tā bija vienīgā skola Durbes miestā. Sastādīju skolas statusus un nobraucu ar tiem uz Liepāju pie Brīvzemnieka. Viņš, kā jau arvien, bija ļoti laipns. Izlasījis statusus, ievaicājās, kādēļ es gribot atvērt skolu ar vācu mācības valodu, jo skolēni tak būšot latvieši. Paskaidroju, ka to prasa mans līgums ar baznīcas priekšnieku, kaut gan man pašam patiktos labāk skola ar latviešu mācības valodu. Tādā gadījumā viņš man varēšot palīdzēt nākt pie latviešu skolas. Un tiešām — pateicoties Br-a gādībai, varēju atvērt Durbes kantoratā pirmo latviešu skolu.

1889. g. rudenī pārnācu par skolotāju uz Rīgu, uz kurieni Brīvzemnieks bija pārcēlies jau gadu agrāk. Minētā rudenī, kad Rīgas pils. skolu koleģija bija atteikusies no savu pienākumu izpildīšanas, Br. ielika Rīgas skolās ap 20 latviešu skolotāju, veicinādams tādā kārtā latviešu lietu Rīgā. Par to Br-m bija jāiztur sīvi uzbrukumi no toreiz valdības aprindās iespaidīgām „Московскія Вѣдомости”. Te nu Rīgā nācu tuvos akaros ar Br-u. Jo tuvāk ar viņu iepazinos, jo vairāk pārliecinājos, cik karsti viņa sirds pukstēja priekš latviešu tautas, ka visa viņa dzīve bija veltīta latviešu tautai, ka viņš kā sargs uzņēmīgi vēroja, vai nedraud tautai kādas briesmas

un briesmu brīžos pielika visus savus spēkus, lai novērstu draudošās briesmas.

Krievu valdības nolūks bija pārkievietot latviešu tautu, kādēļ pēc Manaseina revīzijas ievada krievu valodu kā darišanu valodu tiesās un visās citās oficiālās iestādēs. Tautskolu sākumā saudzēja, bet pienāca arī tai sava reize. Ar to krievu valdībai nepietika: viņa gribēja padarīt krievisku arī latviešu literatūru, uzvelkot tai krievu svārkus. Par to Br. stāstīja man apmēram šādi:

«Valdība Pēterpilī bija nolēmusi noteikt ar likumu, ka visas latviešu grāmatas iespējamas krievu burtiem, kā to savā laikā mēģinājis kāds Krauklis. Tautas apg. ministris uzdevis Rīgas māc. apg. kuratoram Kapustinam ierīkot krievu alfabētu latviešu grāmatu iespēšanai. Šo ierīkošanu kurators savukārt uzdeva atkal Brīvzemniekam. Šis uzdevums B. tā uztraucis, ka viņš nevarējis naktīs gulēt, jo B. bija uzdots tapt, tā sakot, par latviešu valodas bendi. To nevarēja darīt. Bet kur izeja? Bija izeja: atteikties no minētā uzdevuma izpildīšanas, kas bija viegli izdarāms. Bet vai ar to būtu draudošās briesmas novērstas? Nebūt nē: uzņemsies cits un to izdarīs. Domājis dienām un naktīm, kā novērst draudošās briesmas. Beidzot ienākusi laimīga doma prātā.

Pareizticību valdība sargā kā acu raugu. Ja nu varētu valdībai ieskaidrot, ka latviešu grāmatu iespēšana krievu burtiem nāktu pareizticībai par ļaunu, tad droši vien draudošās briesmas būtu novērstas. B. stājies pie darba un sarakstījis garu garu paskaidrojumu, kurā centies pierādīt, ka latviešu grāmatu iespēšana krievu burtiem ļoti kaitētu pareizticībai. Rakstu B. iesniedzis kuratoram. Rakstam bija vēlami panākumi: nodomāto likumu neizdeva.» Nebūtu mums bijis Br., kas zin, vai visas latviešu grāmatas, sākot no 1889. g., netiktu iespēstas krievu burtiem.*) Bet A. Upītis, bijuš. lielinieku

*) Ka krievu burtu ievēšana latviešu valodā bija nopietni nodomāta, to apliecina arī vairāki citi ta laika darbinieki (J. Velme).
A. V.

komisars, un Dzīlleja apgalvo, ka Br. bijis lielākais pārkrieivotājs un karjerists un dzinies tikai pēc ordeņiem...

Stājoties pie tautskolas pārkrievošanas, sākumā krievu valodu par mācības valodu noteica pagastskolās tikai augstākā klasē, pilsētās turpretim visās, izņemot pirmo klasi. Kā pildīja tautskolotāji šo likumu? Diemžēl liela daļa, varbūt lielākā, gāja tālāk latviešu valodas tiesību ierobežošanā, nekā to prasīja likums. Iztafdami inspektoram, viņi sāka jau no pašas pirmās dienas, piem. rēķināšanu, mācīt krievu valodā. Drīzi vien insp. Pravdiņš lielidamies stāstījis Br-am, ka viņa rajonā visus priekšmetus, arī pirmā un otrā klasē, pasniedzot krievu valodā. Šī parādība ļoti skumdināja Br., par to viņš pastāvīgi runāja un uztraucās, jo paredzēja, kādas sekas būs šādai iztafdāšanai inspektoram. Nebija arī ilgi uz šām sekām jāgaida. Kurators sasauca inspektoru sapulci, kurai bija jāizšķir jautājums, vai nebūtu iespējams tautskolā mācīt visus priekšmetus krievu valodā jau no pašas pirmās skolas dienas. Konferencē Br. noteikti uzstājies pret šāda rīkojuma izdošanu, aprādīdams, ka rīkojums runātu pretīm pedagoģiskām prasībām un uztrauktu ļaužu prātus, bet tas neko nelīdzējis, jo krievu inspektori paziņojuši, ka nodomātais rīkojums viņu rajonos jau izvests dzīvē un tam neesot pretojušies ne skolotāji, ne bērnu vecāki. Konferences lēmums bija lielā mērā uztraucis Br. Nu Br. tūlīn sāka prātot, vai nevarētu kādā ceļā vēl aizkavēt konferences lēmumu realizēšanu. Kā vienīgo līdzekli atzina protesta balsis, kas nāktu no bērnu vecāku, no tautas puses.

Pienāca ziņa, ka tautas apg. ministris apmeklēšot Rīgu. Šo gadījumu Br. ieteica izlietot. Bija maz laika, kādēļ uz protestu nevarēja ierosināt plašākas aprindas. Tā kā krievu valdība ticības lietas skolās stādīja pirmā vietā, tad nolēmām uzaicināt darbigākos latviešu mācītājus ierasties Rīgā un griezties personīgi pie ministra. Par nožēlošanu ieradās tikai trīs mācītāji (laiks un ceļi bija ļoti slikti), starp

tiem arī iecienītais māc. J. Ērmaņa kgs, kuŗu «brīvības cīnītāji» 1905., rāva no kanceles, bāza aiz tālāra milnu ar sarkanu karodziņu un vadāja pa dubļiem, laikam tādēļ, ka tas bija īsts latvietis un netau-pija pūļu, aizstāvēdams latviešu valodas tiesības.

Nenovēršamais nāca: izdeva rīkojumu par krievu mācības valodas ievēšanu visās skolās, sākot no pirmās dienas. Br. šis rīkojums skumdināja pašos sirds dziļumos, bet viņš vēl nezaudēja cerības. Br. zināja, ka kurators Lavrovskis ļoti baidījās no nemiera tautā. «Ja pagastvaldes,» viņš teica, «un bērnu vecāki iesūtītu lielākā vairumā kuratoram lūgumus, lai atcelt zināmo rīkojumu, tad kurators to darītu.» Tādēļ nolēmām spert soļus, lai šādus lūgumus iesūtītu kuratoram. Br. pats sastādīja vienu garāku attiecīgu lūgumrakstu, no kuŗa es kopā ar pāra amatbiedriem pagatavojām dažādus variantus. Šos lūgumrakstus piesūtījām vairākām pagastvaldēm un privātpersonām ar attiecīgiem aizrādījumiem un lūgumu ieinteresēt arī kaimiņu pagastvaldes un citas personas. Ienākušie lūgumraksti bija varen uztraukuši skolu valdi, un attiecīgie inspektori izbrauca uz vietas atrast «musinātājus», kas tomēr neizdevās. Diemžēl lūgumrakstu bija ienācis pa maz. Nākošajā inspektoru konferencē, kuŗā Br. aizrādījis, ka zināmais rīkojums uztraucis tautu, ko liecinot iesniegtie lūgumraksti, kurators paskaidrojis, ka ienākuši tikai kādi 10 lūgumraksti. Ja būtu saņemts piecu un sešreiz vairāk lūgumrakstu, tad lieta būtu nopietni pārbaudāma.

Skolas nu bija tik tāļu pārkrievistas, ka tanīs mācība, sākot no pirmās dienas, visus priekšmetus krievu valodā, izņemot mātes valodu un ticības mācību luterāņiem. Latviešu valoda pilsētas tautskolās bija neobligatoriska, un tai bija ierādītas nedēļā tikai trīs stundas. Ar šādu stāvokli krievu inspektori vēl nebija apmierināti: viņi gribēja mātes valodu pavisam no skolas izdzīt, lai skolās varētu ielikt par skolotājiem krievus no

Iekškrīevijas gubernām, kas neprot
ne vārda, pa latviski.

Latviešu valoda turējās tautskolās gandrīz vienīgi tādēļ, ka valdībai aizrādīja, ka nav iespējams sekmīgi pasniegt ticības mācības luterāņiem, ka luterāņiem jāprot lasīt mātes valodā, jo baznīcās jādzied no dziesmu grāmatas. Reiz, kad valdības aprindās bija iekustināts jautājums par mātes valodas izstumšanu no skolas, Br. iesūtīja kuratoram plašu, pamatīgi izstrādātu rakstu, kurā starp citu bija aizrādīts arī uz ticības mācības pasniegšanu. Lai varētu šo iebildumu noraidīt, tad toreizējais tautskolu direktors Somčevskis deva rīkojumu tautskolu inspektoriem pieprasīt visās skolām ziņas par to, vai skolēni, iestājoties skolā pārvalda mātes valodu tādā mērā, ka viņiem var ar sekmēm pasniegt ticības mācību. No skolotāju atbildēm nu atkarājās, vai būt latviešu valodai skolās vēl, vai nē. Katram skolotājam, kas daudz maz spējīgs politiski domāt, vajadzēja saprast pieprasījuma nolūku. Diemžēl arī šoreiz ne visi skolotāji stāvēja sava uzdevuma augstumos. Kad nogāju pēc atbilžu saņemšanas pie Br., tad tas bija ļoti uztraukts un dusmojās par skolotājiem, kas palīdzot izdzīt latviešu valodu no skolas, jo daudzi bija atbildējuši krievu inspektoriem labvēlīgā garā, kaut gan Rīgā tai laikā iestājās skolā daudz tādu bērnu, kas nepazīna ne latviska burta.

Pēc atbilžu saņemšanas kurators nolika visa Rīgas māc. apgab. tautskolu direktoru un inspektoru sapulci, kurā vajadzēja izšķirties latviešu valodas liktenim. Jo tuvāk nāca konferences diena, jo vairāk Br. uztraucās un skuma. Nākošajā dienā pēc konferences nogāju pie Br., lai dabūtu zināt konferences lēmumus. Priecīgs, laimē starojošu seju viņš man nāca pretīm. Nomanīju tūliņ, ka krievu inspektori ļaunā nolūka nav sasnieguši. «Priecājaties,» viņš teica, «latviešu valodas nīdējiem neizdevās izmest latviešu valodu no skolas.»

Par debatēm, kuras notikušas apspriežot šo jautājumu, viņš man pastāstīja šādus sīkumus:

«Konferenci vadīja pats kurators Lavrovskis. Krievu inspektori viens pēc otra ņēma vārdu un prasīja mātes valodas izmešanu no skolas, jo tā neesot vajadzīga, atņemot veltīgi daudz laika, kavējot krievu valodas iemācīšanu u. t. t. Kad mātes valodas pretinieki bija izrunājušies, tad pieteicos pie vārda. Neminēju latviešu valodu, bet runāju ar gudru ziņu tikai par mātes valodas nozīmi tautskolā. Uz šo runu biju ļabi sagatavojies. Aprādīju plaši mātes valodas lielo nozīmi tautskolā, atsaukdamies uz visiem lieliem pedagogiem: uz Ušinski, Komenski, Distervegu un citiem. Kad biju savu runu beidzis, tad uzaicināju savus koleģus atspēkot manas domas par mātes valodas nozīmi tautskolā, ja viņi būtu citos ieskatos. Pēc manas runas īsu brīdi klusums. Bet drīz krievu inspektori sāka atkal atkārtot savus jau reiz izteiktos motīvus. Nu pieteicās inspektors Grāvītis pie vārda, ar kuru kopīgi uzstāties bijām norunājuši.» Grāvītis teica: «Kungi, pirms stājamies pie jautājuma galīgas izšķiršanas par mātes valodas atstāšanu vai neatstāšanu tautskolā, mums jātiek vispirms skaidrībā par šādu principielu jautājumu: no kāda viedokļa šo jautājumu apskatīsim — no pedagoģiskā, vai politiskā? Atbildi uz šo jautājumu lūdzu ierakstīt protokolā, lai vēlākās paaudzes, kas lasīs šo protokolu, varētu saprast, kādēļ mēs, pedagogi, esam lēmuši tā un ne citādi.» Kurators Lavrovskis, kam skola patiesībā bija politisks ierocis, vārdos vienmēr uzsvēra, ka skolu jautājumus nedrīkst iemaisīt politikā, kādēļ uz grāvīša jautājumu atbildēja: «Nē, kungi, ne no politiskā, bet no pedagoģiskā viedokļa, jo esam pedagogi.» Nu Grāvītis turpināja: «Treulanda kgs skaidri un pārliecinoši pierādīja, kāda neatsverami liela nozīme mātes valodai tautskolās, un mēs visi šo lielo nozīmi atzīstam, jo neviens no mums nav mēģinājis Tr. k. aprādījumus atspēkot. Un tomēr mēs, pedagogi, kas šie sapulcējušies, prāto-

jam ilgi, vai atstāt tautskolā šādu svarīgu priekšmetu vai nē.» Iestājās klusums. Pēc Grāvīša runas neviens vairs pie vārda nepieteicās. Vienbalsīgi nolēma atstāt mātes valodu tautskolā.»

Tā Br. jāpateicas («Kaujas plāna» izdomātājs bija Br.), ka neizmeta no tautskolas latviešu valodu un nesāka tautskolās ielikt par skolotājiem istos krievu laudis.

Beigās jāaizrāda, ka Brīvzemnieks ar Grāvīti bija sirnīgi cīņu biedri, ko jo gaiši liecina kāds Brīvzemnieka veltījums Grāvītim 1896. g. 14. jūlijā:

«Draudzību, kas grūtos laikos
«Brāļu labad cieti celta, —
«To lai mūžam, dārgais biedri,
«Mirdzinājam jaunā zeltā.»

Vold. Zālītis.

Brīvēznieku no viņa rakstiem pazinu jau sen, no saviem skolotāju seminara laikiem, ap 1880. gadu. Viņa sakopotos un jau iespiestos mūsu tautas gara mantu krājumus gan vēl nebiju redzējis, jo tie tolaik, tāpat kā šimbrīžam, liels retums. Bet tolaik ar lielu vērību lasīju Brīvēznieka rakstus «Pagalmā», «Rotā» un citos periodiskos izdevumos. Biju viņu notālēm arī redzējis Rīgas Latv. biedrības Zinību komis. vasaras sapulcēs, kad viņš, kautkur, sapulces telpu stūrītī savrup nostājies, ar lielu uzmanību klausījās priekšlasījumos un runātāju domu maiņā (debātēs), kaut gan pats, man par brīnumu, nekad tajās nepedalījās, bet vienīgi šad un tad, kad runātāji iekarsa, pasmaidīja savā neaizskaroši jautrā nodabā. Tolaik viņš, gan jau kādas acu kaites dēļ, nēsāja tumši zilas brilles, kas viņa dzīvi patīkamai sejai piešķīra ne visai pievilcīgu izskatu.

Personīgi ar Brīvēznieku iepazinos labi vien vēlāk. Tas bij augustā 1890. g., kad biju pašlaik nobeidzis skolotāju institutu un saņēmis no viņa, kā tautskolu inspektora, oficiālu rakstu par savu ievēlēšanu un apstiprināšanu skolotāja amatā Rīgas pils. savienotās pirmmācības skolās, Suvorova (tagad Kr. Barona) ielā Nr. 71. Ieradies Rīgā, griezos pie skolas pārziņa, kurš man bij iedalījis veselā nodaļā, tolaik 4 klasēs, visas krievu valodas stundas, skaitā ap 30 stundām nedēļā. Kādos apmēros darbs veicams, skolas pārzinis nevarēja pateikt, jo mūsu tautskolas programma toreiz vēl nebij izstrādāta, pat vēl ne sāka. Man, kā jaunam iesācējam, tas bij sevišķi apgrūtināsi

un nepatīkami, jo skolās mācības bij jau uzsāktas, un man tūlīt pat otrā dienā vajadzēja iet stundās.

Skolas pārzinis ieteica man šinī lietā griezties pie skolu inspektora Treulanda, tikai atkal — nezināja viņa adreses. To varēšot visdrošāk sameklēt mācības apgabala kuratora kanclejā, kurā tolaik minējās tagadējās mūsu Latvijas Konservatorijas telpās.

Kuratora kanclejā man gadījās necerēta veiksmē. Kad savā vajadzībā griezos tur pie kāda ierēdņa, tanī pat istabā posās uz aiziešanu kāds sīka auguma, neliels vīrietis, kurš izdzirdis Treulanda vārdu minam, pienāca klāt un istenā, skaidrā Maskavas izloksnē teica: «Esmu pašreiz te. Kādā lietā varētu jums izpalīdzēt?»

Starpība ārienē starp spoži pogaino, drukno un veselīgi sārto ierēdņi un sīko, bālo vīriņu bij pārāk liela, lai neiespiestos uz visiem laikiem prātā. Bet ieskatoties vērīgāk šī vīriņa dzīvu un nopietnu domu apdvestā sejā, it īpaši viņa mazliet noliektā, daiļi veidotā pierē un gaišajās, it kā līdz cilvēka dvēseles pamatam redzošās, acīs un ierēdņa bezrūpīgi vienaldzīgā sejā, — nebij grūti nojaust, ka iekšējā, gara starpība, gan bij vēl lielāka.

Gērbies todien Brīvzemnieks bij vienkāršos, jau labi apnēsātos darba svārciņos (žaketē); uzmetis uz pleciem savu vaļēji apliekamo vasaras mēteli, kurš arī bij jau krietni vien nonēsāts, un uzlicies galvā mīksto, melno platmali, viņš uzaicināja mani sev līdzī.

Kanclejā bijām sarunājušies krievu valodā. Uz ielas Brīvzemnieks uzsāka latviski, savā tikamā kurzemnieka izrunā — un mūsu tās dienas saruna, kā arī visas vēlākās, pat viņa oficiālās pieņemamās stundās notikušās sarunas, norisinājās vienīgi šai valodā. — «Līdz manam dzīvoklim patālu» (Brīvzemnieks dzīvoja Tornakalnā), «pameklēsim tepat kādu mierīgāku vietīņu, kur parunāties,» un mēs iegriezāmies Vērmaņa parkā.

Vientuļi nomaļā parka ejā atradām neaizņemtu

A. B a n d r e v i č s .

Atmiņas par Fr. Brīzemnieku.

Lomonosova sieviešu ģimnazijā (Rīgā) pagājušā g. s. deviņdesmitajos gados mācījās vairākas latviešu jaunavas. Ticības mācību visām luterticīgām skolniecēm pasniedza tikai vācu valodā. Fr. Brīzemnieks kādreiz, kopā ar mani pārsprieda, ka būtu kas jādara, lai latvietēm Lomonosova ģimnazijā reliģiju pasniegtu latviešu valodā. Pēc garākas pārrunas par šo jautājumu Brīzemnieks, pēc viņa aizrādījumiem ieteica man uzrakstīt Rīgas mācības apgabala kuratoram lūgumu, kuŗā aprādīt, ka ar šādu kārtību latviešu luterticīgo bērnu vecāki nav apmierināti, jo pasniedzot pieminētām skolniecēm reliģiju vācu valodā, atsvešina bērnus no vecākiem, ronas plaisa starp vieniem un otriem: vecāki apmeklē latviešu, bērni vācu dievkalpojūm., bērni vācu valodā reliģijas mācību baudījuši, arī iesvētīšanas mācībā iet pie vācu mācītāja. Viss tas nelabi atsaucas uz ģimenes dzīvi u. t. t. Šo lūgumu sakarā ar Br. aizrādījumu, es nodevu Lapas Mārtiņam, kuŗa meita mācījās Lomonosova ģimnazijā, parakstīšanai un nosūtīšanai kuratoram. Ko Lapas Mārtiņš arī izdarīja. Jau pēc dažām dienām man Br. stāstīja, ka lūgumam esot panākumi, — kurators devis rīkojumu skolas priekšniecei, lai nekavējoties latv. bērniem reliģiju pasniegtu mātes valodā. Skolas priekšniece gan par šo rīkojumu bijusi ļoti uztraukta. No tā laika Lomonosova ģimnazijā latviešu bērniem reliģijas mācības visnotaļ pasniegtas latviešu valodā.

Brīvzemnieka piemiņai.

Personīgu atmiņu par Brīvzemnieku man nav daudz, jo satikos ar viņu tikai pēdējos viņa mūža gados, kad biju pārnācis uz Rīgu. Bet pazīstams Brīvzemnieks man bija jau no agrās jaunības un uzskatu viņu kā vienu no saviem galveniem audzinātājiem. Un tāpat kā es sadzirdēju iz Brīvzemnieka rakstiem viņa balsi, kas uz mani runāja modinādama un mudinādama, tā to arī sadzirdēja daudzi citi tā laikmeta latvju jaunekļi — censoņi, un tā tad runādams par sevi, īstenībā būšu runājis tā laika tautas jaunības vārdā.

12 gadus vecs būdams lasīju 1874. gada Mājas Viesī Brīvzemnieka latvju censiņiem jaunekļiem pasniegto Lomonosova biogrāfiju. Jau rakstītāja isti latviskais vārds «Brīvzemnieks» manī izsauca it kā klusu, mīlu simpatiju pret autoru, bet grūtdieņa Lomonosova cenšanās un izturība bija radniecīga un līdzīga manai, tolaik vēl itkā snaudošai, neapzinīgai dziņai un bija varbūt manī pirmā modinātāja sekot tam, kura dzīves apstākļi bērnībā bijuši tik līdzīgi manējiem.

Grūtdieņa censoņa dzīves stāsts mudināt mudināja ņemt piemēru no Lomonosova, tiekties uz grāmatām un dzīties pēc zinībām. Kā baušļus iekalu prātā ciņās norūdītā ziemeļnieka zvejnieka zēna ipašības, kuŗš «apradis ar grūtībām un kavekļiem, pārspējis «nepārspējamo», izdarījis «neizdarāmo» — jau bērna gados sevi nocietinājis un noārdējis kā dzelzsiemantodams «cienīgo stūrgalvību», kas viņam nezu-

duse visu mūžu. Un šis Lomonosova īpašības bija ļoti vajadzīgas man jau no bērnības, caur ilggadīgu slimību, no skolas atrautam, bet pēc zinībām slāpstošam latvju zēnam. Lai mūžīgs paldies Brīvēmniekam, iz kuŗa rkstiem tās izpaudās un kā pamudinošas un ceļu rādošas balsis atskanēja un mani atbalsojās... Un tik daudziem, daudziem Latvju censoniem tās ir bijušas modinātājas un mudinātājas.

Agrā jaunībā pēc ciešanās un sāpēs pavadītas bērnības man bij lemts kalpot ciešdamai cilvēcei lauku aptiekā, pie pašai dziedzīga draudzes ārsta, kuŗš iesākot bija mans mācītājs un vadītājs, līdz cēlās nesaskaņas tautisko centienu dēļ, jo latviskā stūrgalvība man nelāva piekāpties. Tanī laikā Brīvēmnieks strādāja pie Etnografijas rakstu krājuma un pie šī darba man nācās stāties ar viņu tuvākā sakarā. Iesūtot viņam latviešu tautas Etnografiskus materiālus, sākās arī sarakstīšanās par vienu otru jautājumu, ne tikai par šiem darbiem vien, bet bij jādzird viņa domas un nereti jāprasa padoms gan vispārības, tautības jautājumos un nereti arī personīgās lietās un reiz iesākta rakstiska satiksme turpinājās arī vēlāku.

Mans brālis mācījās Valkā, Cimzes seminarā, bet pēc 2 gadiem to slēdza pārkrievošanas laikmetā. Nu bija jātiek uz Kuldīgu, Baltijas seminarā, lai gan tas grūtāki sasniedzams vidzemniekiem, ar tukšām kabatām. Braucām uz Kuldīgu. Mazais, nīprais Vol-demārs Maldonis, tagadējais teoloģijas profesors pie Latvijas Universitātes, kuŗš toreiz bija, ja nemaldos, kādu ministrijas skolu «cauri gājis», bija otrs Tirdzmaliešu ziemcietis, kas arī devās šinī gaitā un līdz ar manu brāli lika Kuldīgā iestāšanās eksāmenus, bet kaut gan abi tos izturēja, uzņemti netika, dēļ «rūmes trūkuma». Braucām atpakaļ, ne galvas nokāruši, bet dziedādami: «Sen to Rīgu daudzinaja, Nu to Rīgu ieraudzīju». Taču šinī, it kā apjukumā nevarēju brāļa dēļ nākt ne pie kāda slēdziena, ko tālāk darīt. Pārbraucis rakstīju un lūdzu padomu, nu, no kā gan cita, kā no Brīvēmnieka, jo Kuldīgā viņa nesastapu. Pēc neilga laika saņēmu no viņa šādu atbildi:

Kuldīgā, 17. novembrī, 1887.

Zeenijams Mišina kungs!

Zuhfu wehstuli šanehmis, apvaizajos pee Kuldigas (Baltijas) skolotaju seminara direktora kga, vai Zuhfu brahlis wehl šhogad waretu eestahtees seminarā. Man atbildeja, ka tagad jau par wehlu, jo awisēs jau bijis iſfludinats, ka tikai lihds 20. septembrim warot wehl eestahtees tee, kas grib us ſarwu uſturu apmeklet mineto ſkolu. Tagad iſkatram atteizot no seminara puſes. Tikai ja augſtais kuratora kgs dotu ihpaſchu atklauju, jeh atwehli eestahtees, tikai tad waretu us to zeret. — Man ſehhl, ka Zums un Zuhfu zeen. brahlim ſchoreiſ newareju preezigatu wehſti un atbildi dot us Zuhfu wehſtili

Zuhfu

Fr. Brihwjemneefs.

Tā tad ceļš atkal zināms: jāgriežas pie kuratora. Rakstīt nevar — jābrauc personīgi pie kuratora «izrunāties». Tolaik biju saimnieks Krācēs. Ar 22 kaņķām ceļa naudas un 1 pūru zirņu pārdošanai Stukmaņu miestinā, varēja pa Rīgu izbaupt, ja tik negadās kaut kas neparedzēts. Bet neparedzēti gadījumi allaž mēdz gadities tādos brīžos, kad cilvēkam nav naudas un tā gadījās arī man, jo Rīgā neatradu kuratora kungu mājās — aizbraucis uz Pēterpili.

Nogaidīju Rīgā 2 dienas un otrās dienas vakarā kuratora kgs pārbrauca. Bet ilgākai palikšanai Rīgā nepietika virs naudas un man jātiek pie kuratora vēl tās pašas dienas vakarā, kaut gan jau bija vēlu, ap pulksten 10. Kanclejā jau biju izzinājis kuratora dzīvokli un devos turpu. Saprotams, ka mani jau viegli iekšā nelaistu, bet laimīgs atgadījums izpalīdzēja un laimīgi gadījieni allaž pabalsta drošus cilvēkus. Pa trepēm augšā kāpjot nāca pretī kāds stalts kungs, kurš, kad tam garām gāju, vaicāja, kur es gribot. «Pie kuratora kunga,» atbildēju viņam. «Bet tak ne šinī stundā» — viņš teic brīnodamies. «Bet taisni šinī stundā man jātiek,» atteicu un kāpu tālāk. «Nu, to es arī gribu redzēt,» nosaka kungs,

apgriežas un kāpj man līdz uz augšu. Piezvaniju un kāda kambarjumprava atvēra durvis, kuŗas, ja es būtu viens pats, viņa, laikam, gan aizgrūztu atkal cietī, jo vajadzīgo „гривеникъ на чай“ man nebija, bet redzēdama līdz ar mani «augstmani», kuŗš tikko kā bij aizgājis, un pēc kambarjumpravas domām, varēja būt ko piemirsis, viņa atvēra durvis pietiekoši, un tā kā es biju priekšā, tad arī nekavējos izdevību izlietot un «iekāpt». Priekšnamā vispirms, izcēlās skaļš disputs, jo runāju ar nodomu diezgan dikti un sekas bij apmierinošas — atvērās tālākās durvis un tanīs parādījās Viņa ekslence, slepenpadomnieks, kurators Kapustins — gaŗa auguma kungs, pelēkā nakts svārkā un tupelitēm kājā. Nekavējoši aizbildinājos īsos vārdos paskaidrodams, kad apstākļu spiests esmu tik vēlā stundā it kā ielauzies un viņš bija tik laipns mani ieaicināt iz priekšnama tālākās telpās, kur pats, uz loga beņķā atspiezdami, ar mani pietiekoši plaši izrunājās par mana brāļa lietu un vajadzīgos datus likdams piezīmēt, mani atlaida iedrošinādams un likdams nogaidīt atbildi no Kuldīgas. Staltais kungs kā goda sargs mani pavadīja lejā ar manāmi laipnāku izteiksmi škiroties, nekā augšā kāpjot.

Dažas nedēļas pēc tam mans brālis tika no Kuldīgas seminara priekšniecības telegrafiski uzaicināts nekavējoši ierasties seminarā, pēc kam arī tūlīņ devās turpu.

Bet ceļa rādītājam, modinātājam un mudinātājam, neaizmirstamam tautas audzinātājam Brīvzemniekam, mūžīga piemiņa un slava no pateicīgajiem audzēkņiem.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309068932

12 JUN 1925